

3-17

4493p

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

ЗАЙЦЕВА Алла Віталіївна

УДК 378.011.3-051:78(043.3)

**МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ
ХУДОЖНЬО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ**

13.00.02 – теорія та методика музичного навчання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2018

НБ НПУ ім. М.П.Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий консультант доктор педагогічних наук, професор
ПАДАЛКА Галина Микитівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова, професор
кафедри педагогіки мистецтва та фортепіанного
виконавства.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
ЄВТУХ Микола Борисович,
дійсний член (академік) НАПН України,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України;

доктор педагогічних наук, професор
РЕБРОВА Олена Євгенівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет імені
К.Д.Ушинського, завідувач кафедри музичного
мистецтва та хореографії Інституту мистецтв;

доктор педагогічних наук, професор
АНДРЕЙКО Оксана Іванівна,
Львівська національна музична академія імені
М.В.Лисенка, професор кафедри скрипки.

Захист відбудеться 14 лютого 2018 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 12 січня 2018 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л.І.Паньків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Інтеграція України в Європейський науково-освітній простір зумовлює приведення системи підготовки майбутніх фахівців у відповідність до міжнародних освітніх стандартів, розвиток демократичних свобод, підвищення якості й конкурентоспроможності національної освіти. Концептуальні положення, відображені у Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)» (1994), «Національній доктрині розвитку освіти в Україні» (2002), «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004), Законі України «Про вищу освіту» (2014) визначають провідні орієнтири реалізації державної політики у створенні інтелектуального, духовного потенціалу нації, збереженні і примноженні культурної спадщини й формуванні творчих, конкурентоспроможних, екзистенційно-вільних і одночасно відповідальних громадян України, здатних до культурної ідентифікації та поваги до культури «Іншого».

У теорії та практиці освіти накопичено вагомий досвід, що окреслює перспективні напрями теоретичного переосмислення підготовки майбутніх фахівців, зокрема вчителів музики. Обґрунтовано наукові ідеї теорії національної освіти (В. Андрущенко, В.Галузинський, С. Гончаренко, Л.Губерський, І.Зязюн, М.Євтух, В.Кремінь, В.Лозова, В.Луговий, В.Лутай, Н.Ничкало, В.Огнев'юк, С.Сисоєва, Г.Філіпчук та ін.); розроблено ідеї комунікації у філософських та психологічних концепціях екзистенціалізму (М.Бубер, А.Камю, А.Ленгле, Р.Мей, Ж-П.Сартр, В.Франкл, Ю.Габермас, М.Гайдеггер, К.Ясперс та ін.); ідеї філософських концепцій щодо природи та функцій культури і комунікації як соціальних феноменів (М.Бахтін, В.Біблер, М.Каган); концептуальні положення класичної філософії, психології, педагогіки щодо діалогово-комунікативної сутності мистецтва та природи художньої творчості, розуміння художньої діяльності і спілкування як комунікації (Ю.Борсв, Л.Виготський, Г.Гадамер, М.Каган, І.Корсакова, М.Киященко, О.Лосєв, Ю.Лотман, В.Медушевський, О.Мелік-Пашаєв, В.Петрушин, Л.Слуцька, Г.Тарасов та ін.); концепції необхідності безпосереднього контакту «носіїв свідомості» в освітньому процесі (О.Большов), розвитку продуктивної «не викривленої» комунікації (Ю.Габермас); положення теорії міжіндивідуальних взаємодій (Дж.Мід).

У дидактиці вищої школи розроблено теоретичні положення і принципи проектування педагогічних систем і технологій (Б.Андрієвський, В.Безпалько, Л.Берталанфі, В.Кравський, Н.Кузьміна, І.Лернер, В.Лозова, С.Сисоєва та ін.); досліджено взаємозв'язок і взаємодію наукових методологічних підходів: *системний* (І.Блауберг, Н.Гузій, М.Каган, Н.Кузьміна, О.Пометун та ін.); *синергетичний* (В.Андрєєв, О.Дубасенюк, О.Князева, С.Курдюмов); *особистісно зорієнтований* (Г.Балл, І.Бех, Н.Бібік, Є.Бондарєвська, Г.Костюк, Н.Кузьміна, В.Лозова, Л.Петровська, О.Савченко, В.Семиченко, А.Хуторської, І.Якиманська та ін.); *діяльнісний* (Л.Виготський, Б.Гершунський, О.Леонтьєв, А.Маслоу, В.Сластєнін, С.Смирнов та ін.); *компетентнісний* (Н.Бібік,

О.Заблоцька, І.Зимня, В.Кремень, Г. Падалка, С. Сисосева та ін.); *діалогічний* (М.Бахтін, О.Бочкарьова, М.Бубер, І.Зимня, О.Леонтєв, В.Франкл та ін.); *культурологічний* (М.Бахтін, В.Біблер, І.Зязюн, Г.Філіпчук та ін.); *аксіологічний* (І.Бех, В.Дряпіка, Г.Падалка, В.Огнев'юк, О.Рудницька, Г.Філіпчук та ін.); психологічні механізми педагогічного спілкування (Г.Балл, Л.Виготський, С.Максименко, А.Маслоу, Г.Костюк, Р.Кочюнас, О. Леонтєв, К.Роджерс, І.Страхов, І.Синиця та ін.); теоретичні концепції щодо співвідношення дефініцій «культура» і «комунікація», культура спілкування й комунікативна майстерність вчителя (Г.Андрєва, О.Бодальов, В.Загв'язинський, І.Зязюн, В.Кан-Калік, Л.Крамушенко, І.Кривонос, В.Лабунська, Б.Ломов, О.Леонтєв, А.Макаренко, А.Мудрик, Л.Савенкова, В.Семиченко, В.Сластьонін, В.Сухомлинський та ін.); теоретичні концепції щодо формування культури художньо-педагогічного спілкування вчителя музики (Н.Гуральник, А.Козир, О.Михайличенко, О.Олексюк, В.Орлов, Г.Падалка, О.Реброва, О.Рудницька, В.Федоришин, О.Хижна, В.Шульгіна, О.Щолокова, Д.Юник та ін.).

Теоретичний аналіз сучасної педагогічної практики свідчить про наявність суперечностей між високим рівнем професійних знань, умінь, навичок учителів і неспроможністю передати їх учням, невмінням залучати дітей до творчої діяльності, створювати доброзичливу атмосферу, керувати власним емоційним станом, встановлювати з учнями духовно-особистісний психолого-педагогічний контакт на основі принципів толерантності, взаєморозуміння, взаємоповаги, відкритості, щирості, свободи та рівноправного партнерства. Аналіз психологічних досліджень (О.Бодальов, В.Давидов, Г.Костюк, С.Максименко, В.Рибалка, В.Семиченко та ін.) дозволяє дійти висновку про те, що значна частина освітніх проблем зумовлена деформацією сфери професійно-педагогічного спілкування, привнесенням елементів «дисонансу» у взаємовідносини суб'єктів комунікації, недооцінкою комунікативного аспекту навчально-розвивального процесу. І, навпаки, досягнення високих освітніх результатів виявляє закономірну залежність від оптимальних умов взаємодії вчителя і учнів.

Оскільки специфіка мистецтва базується на духовно-діалогічній основі та передбачає складні, багатогранні комунікативні процеси між суб'єктами художньої комунікації (М.Бонфельд, О.Бочкарьова, О.Глазиріна, М.Каган, В.Медушевський, Є.Назайкінський, О.Сохор, Г.Тарасов та ін.), «...інтуїтивне відчуття і свідоме ставлення з боку педагога до комунікативно продуктивного протікання навчально-виховного процесу має неабияке значення у особистісному становленні майбутнього вчителя музики» (Г.Падалка). З огляду на зазначене, необхідним є удосконалення методичних підходів до процесу формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики з метою використання більш складного психологічного нюансування комунікативних стратегій мистецького спілкування.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми й вивчення стану сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики дали змогу виявити низку *суперечностей* між:

- соціальною необхідністю мистецького забезпечення освітньої практики і недостатнім рівнем науково-методологічної розробленості проблеми формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики;
- вимогами гуманістичного спрямування мистецької освіти і недооцінкою в теорії і практиці можливостей особистісно-орієнтованого підходу до художньо-комунікативного розвитку студентів;
- необхідністю модернізації професійної підготовки майбутніх учителів музики згідно міжнародних освітніх стандартів та превалюванням традиційних (монологічних) комунікативних моделей, пов'язаних з недооцінкою творчої взаємодії викладача і студента (вчителя і учня) у процесі спілкування з мистецтвом.

Соціокультурне значення, актуальність наукової проблеми, необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри методики музичного виховання та хорового диригування Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова з проблеми «Зміст, форми, методи і засоби вдосконалення підготовки вчителів музики» (протокол № 5 від 30 грудня 2002 року). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 3 від 29 жовтня 2014 року) і узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №8 від 25 листопада 2014 року).

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики.

Реалізація мети дослідження передбачає виконання таких **завдань**:

- вивчити сучасний стан розробленості проблеми в науково-методичній літературі;
- розкрити сутність, зміст, специфіку феномена «художньо-комунікативна культура» майбутнього вчителя музики;
- розробити компонентну структуру художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики;
- визначити й обґрунтувати концептуальні основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики;
- змоделювати систему формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики й навчально-методичне забезпечення її впровадження у процес фахової підготовки студентів педагогічних університетів;

- встановити критерії й показники, схарактеризувати рівні сформованості художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики та розробити комплексну методику її діагностики;
- експериментально перевірити результативність розробленої методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики.

Об'єктом дослідження є фахова підготовка майбутнього вчителя музики в умовах університетської освіти.

Предметом дослідження є методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики.

Основою **концепції** складає розроблений і обґрунтований в результаті дослідження екзистенційно-рефлексивний підхід, який виступає теоретичною основою формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Сутність означеного підходу полягає у визнанні і реалізації залежності між характером спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу і його результативністю. Екзистенційно-рефлексивний підхід передбачає досягнення узгодженості ціннісно-сміслових позицій викладача і студентів шляхом актуалізації їх внутрішньої свободи і відповідальності, усвідомлення образів власного і чужого «Я», здатності до співпраці на засадах рівноправного партнерства.

У контексті музично-педагогічної освіти впровадження екзистенційно-рефлексивного підходу має враховувати специфіку спілкування на ґрунті мистецтва, зумовленою можливістю суб'єктів взаємодії краще зрозуміти один одного через співпереживання художнім образам, сконцентруватися на власних почуттях як важливій складовій людської екзистенції, осмислити відтворену в мистецьких образах дійсність у її цілісності і повноті, наповненій гуманістичним смислом. Спільне переживання художнього образу стає онтологічним підґрунтям активізації рефлексивної свідомості вчителя і учня, їхнього екзистенційного взаєморозуміння, сприяє синергії духовно-творчого перетворення.

Застосування екзистенційно-рефлексивного підходу в процесі підготовки вчителя музичного мистецтва в контексті художнього спілкування сприяє забезпеченню такого характеру взаємодії між викладачем і студентом, коли кожен із суб'єктів визначає позицію «Іншого» через усвідомлення власної самості, через віддзеркалення власних поглядів і переживань у світорозумінні і світовідчутті іншого суб'єкта спілкування. Викладач, який відчуває відповідальність за становлення «Я» студентів, має виступати таким «Іншим», який здатен «включити» особистісно значущі переживання студента в процес мистецького спілкування, який сприятиме синхронізації художніх переживань, досягненню їх духовно-енергетичного резонансу в кожній конкретній художньо-комунікативній ситуації навчального процесу.

Екзистенційна рефлексія розглядається в дослідженні як складний багаторівневий процес усвідомлення, переосмислення і корекції майбутнім вчителем музики власного суб'єктивного розвитку. Застосування означеного

підходу дозволяє викладачу відкрити та реалізувати в процесі художньо-навчального спілкування унікальний та особистісний смисл мистецького пізнання як студентам, так і викладачам. Ефект резонансу когнітивних та почуттєвих реакцій вчителя і учня «тут і тепер» у певних соціально-культурних, часових та психолого-педагогічних умовах художньо-педагогічного спілкування розширює діапазон їхнього емоційного та інтелектуального взаємовпливу-взаємодії, сприяє культурологічним змінам в особистісно-психологічних якостях та художньо-комунікативних діях.

Екзистенційно-рефлексивний підхід конкретизується у твердженнях, які спрямовують педагогічну стратегію формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва на забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки, досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» взаємодії та тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента, актуалізацію єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва, а також передбачають орієнтацію на цінності «діалогу культур».

Провідну ідею концепції втілено в **гіпотезі** дослідження: на відміну від традиційних підходів у мистецькій освіті, де викладач (учитель) задає ціннісні орієнтири сприйняття учнями художніх образів, запропонована педагогічна стратегія передбачає цілеспрямоване формування здатності майбутнього вчителя музики до встановлення гнучкого, тактовного емоційно-психологічного контакту з учнем.

Формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики набуватиме ефективності, якщо:

- зорієнтувати навчальний процес на системне спільне «твірння» викладачем і студентом простору мистецького навчання;
- забезпечити майбутньому вчителю музики можливість виявлення індивідуального комунікативного стилю діяльності з учнем;
- створити умови для гармонізації інтелектуального та емоційного «фону» художньої взаємодії викладача і студентів;
- доповнити мотиваційні чинники професійного становлення студентів такою складовою, як оволодіння розвивально-співтворчим типом взаємодії.

Методи дослідження. Для виконання поставлених завдань дослідження використано комплекс методів:

- *теоретичні*: теоретичний аналіз – визначення стану розробленості проблеми; метод експлікації – визначення й обґрунтування сутності, структури і змісту дефініції «художньо-комунікативна культура»; методологічний аналіз – обґрунтування методологічних засад дослідження; педагогічне моделювання – розроблення моделі методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки;
- *емпіричні*: діагностичні – оцінювання рівнів сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики; обсерваційні – виявлення рівнів сформованості досліджуваного феномена; педагогічний експеримент –

перевірка ефективності методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики;

- *методи математичної статистики*: кількісно-якісний аналіз експериментальних даних і статистичне обчислення за критерієм К. Пірсона (χ^2 -критерій) для обробки даних педагогічної експертизи та перевірки об'єктивності й валідності отриманих у процесі педагогічного експерименту результатів.

! **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що *вперше* в теорії та методиці музичного навчання:

- обґрунтовано екзистенційно-рефлексивний підхід як теоретичну основу вирішення проблеми формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в умовах університетської освіти;

- розроблено інноваційну методичну систему формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що охоплює мету, завдання, концептуальні підходи, принципи, структурні компоненти, педагогічні умови, методику (організаційні форми, методи, етапи), педагогічний моніторинг і складається з цільового, теоретичного, змістового, процесуально-методичного та оцінно-результативного складників-компонентів.

Уточнено зміст наукових понять «культура», «комунікативна культура», «художня діяльність».

Удосконалено: визначення поняття «художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики» як інтегративної особистісної якості, що зумовлює його здатність до встановлення емоційно-психологічного контакту з учнем у процесі сприймання, оцінювання і творення мистецтва; сутність, зміст і компонентну структуру художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики; критерії, показники і рівні сформованості означеного феномена.

Подальшого розвитку набули: наукове осмислення теоретичних засад та практичних умов удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів музики; реалізація особистісно-орієнтованого підходу в музичному навчанні студентів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й впровадженні в практику роботи педагогічних університетів *навчально-методичного забезпечення* системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що охоплює: програму спеціального навчального курсу: «*Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики*», навчальний посібник «*Творчий розвиток майбутніх учителів музики у процесі інструментальної підготовки*» (з грифом МОН України – лист № 1/ 11-9745 від 30.11.2009 р.) для студентів, магістрантів, аспірантів та викладачів середніх та вищих мистецьких навчальних закладів; авторський проєктно-творчий мультимедійний комплекс «*Формування позитивного художньо-комунікативного іміджу майбутнього вчителя музики*»; методичні рекомендації «*Педагогічне керівництво процесом формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики*»; авторську систему комунікативних тренінгів. Теоретико-методичні положення та практичні висновки дослідження

можуть бути використані у практиці підготовки викладачів і студентів у вищих закладах освіти мистецького профілю різних видів акредитації під час розробки навчальних програм, методичних розробок і рекомендацій щодо формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні теоретичні, методологічні та практичні результати проведеного дослідження, а також концептуальні положення й загальні висновки пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських конференціях: *Міжнародних*: «VIII Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П.Рудницької (Київ, 2010); «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти» (Київ, 2009); «IX Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П.Рудницької (Київ, 2011); XI Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П.Рудницької (Київ, 2013); XII Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П. Рудницької (Київ, 2014); теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя: матеріали міжнар. наук-практ. інтернет-конф.» (Вінниця, 2014); «Program Max Veber VII International Scientific Conference» (Krakow, 2014); XII Міжнародні педагогічно-мистецькі читання пам'яті професора О.П.Рудницької (Київ, 2015); міжнар. конфер.«III Весняні наукові читання» (Харків, 2015); «Міжнародні Чепанівські психолого-педагогічні читання» (Переяслав-Хмельницький, 2015). *Всеукраїнських*: Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії (Київ, 2007); «Сучасна мистецька освіта: проблеми, технології, перспективи» (Ніжин 2008); «Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти» (Луганськ, 2009); «Формула творчості: теорія і методика мистецької освіти» (Луганськ, 2011); «Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти» (Миколаїв, 2012); «Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей» (Миколаїв, 2012); «Мистецька освіта в Україні: проблеми теорії і практики» (Київ 2014); «Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення» (Київ, 2014); «Сучасні проблеми виконавської підготовки викладачів мистецьких дисциплін» (Херсон, 2016); «Актуальні проблеми музичної освіти: історія, сьогодення і майбутнє» (Херсон, 2017); щорічних звітних наукових конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/535 від 23.03.2017р.); Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (довідка № 3065/17 від 23.12. 2016 р.); Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 316 від 29.03 2017р.); Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 68-17-724 від 04.10. 2017р.); Сумського державного

педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2119 від 11 жовтня 2017 р.).

Вірогідність і аргументованість результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, психолого-педагогічним та мистецтвознавчим аналізом значного обсягу наукових джерел; застосуванням комплексу взаємопов'язаних методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням; пролонгованою дослідно-експериментальною роботою (2008-2017); коректним опрацюванням одержаних емпіричних даних; ефективністю впровадження в навчально-виховний процес факультетів мистецтв педагогічних університетів розробленого навчально-методичного забезпечення формування означеного феномена.

Кандидатську дисертацію «Педагогічні умови творчої самореалізації майбутнього вчителя музики» за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання захищено 11 вересня 2007 року. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні наукові результати дисертаційного дослідження висвітлюються у 54 одноосібних наукових та науково-методичних працях, з них 21 стаття у фахових наукових виданнях з педагогіки; у монографії (13,86 ум. др. арк.), навчально-методичному посібнику для студентів, аспірантів, викладачів факультетів мистецтв педагогічних університетів, навчальному посібнику, який рекомендовано МОН України до використання у ВНЗ, у збірниках матеріалів наукових конференцій. Матеріали дисертації опубліковані у 7 міжнародних фахових виданнях.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел (463 найменування, з них 18 – іноземними мовами). Загальний обсяг тексту дисертації – 528 сторінок. Робота містить 23 таблиці, 22 рисунки, що разом з додатками становить 70 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, її зв'язок із науковими програмами і планами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, концепцію, методи наукового пошуку, наукову новизну і практичне значення роботи, подано дані про апробацію її упровадження результатів дослідження, наведено відомості про публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»* – уточнено сутнісні характеристики базових категорій дослідження; розкрито специфіку досліджуваного феномена крізь призму філософського, загальнонаукового та конкретно-наукового вимірів, наведено авторське розуміння його сутності;

обґрунтовано структуру і визначено провідні функції художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики у виховній роботі в школі.

Осмилення теоретичних засад і дефініцій дало змогу визначити, що найбільш поширеним науковим тлумаченням концепту «культура» є сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають його історично досягнутий рівень розвитку і втілюються в результатах продуктивної діяльності людини, зокрема в галузі освіти та мистецької творчості (О.Рудницька). На основі теоретичного аналізу філософських праць встановлено, що поняття «культура» наближує до екзистенції людського буття – безпосереднього, унікально-особистісного переживання власного існування (М.Бубер, М.Бахтін, В.Біблер, Л.Буева, Ю.Габермас, Х.Гадамер, Е.Гуссерль, Л.Коган, О.Лосев, М.Мамардашвілі, М.Гайдеггер, В.Соловйов, С.Франк, В.Розанов, К.Черрі, Т.Шибутані, К.Ясперс та ін.). Обґрунтовано, що в руслі ідей дослідження актуальною є екзистенціально-антропологічна теорія комунікації, що детермінована глибинним зв'язком двох особистостей, двох культур, окреслює риси нового ідеалу людини, зорієнтованої на зустріч з «іншим», неповторним буттям і передбачає досягнення між ними духовної єдності в сумісній творчості (М.Бахтін, М.Бубер, В.Біблер, Е.Гуссерль, Л.Коган, О.Лосев, М.Мамардашвілі, М.Гайдеггер, К.Ясперс та ін.).

На основі аналітичного огляду наукових студій із питань підготовки майбутніх фахівців виявлено, що загальна і професійна культура виступають родовими поняттями щодо комунікативної культури як вищого прояву людської освіченості й професійної компетентності. Системний погляд на природу комунікативної культури майбутнього вчителя музики: (Н.Гуральник, А.Козир, В.Орлов, О.Отіч, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Хижна, В.Шульгіна, О.Щолокова, Д.Юник та ін.) дозволяє розглядати специфіку цього феномена з духовно-діалогічних позицій, віддзеркалених у суб'єкт-суб'єктному характері мистецького спілкування викладача і студента, опосередкованого духовним «Я» художнього образу музичного твору.

З'ясовано, що категорія «художність» у контексті дефініції «комунікативна культура» посилює культурологічну спрямованість досліджуваного феномена, детермінує специфічно культурну форму духовного спілкування-взаємодії з мистецтвом, є найвищим показником здатності майбутнього вчителя музики не тільки відтворити культуру, але й творити її разом з учнем у процесі художньої комунікації.

У дослідженні доведено, що цінність художньої комунікації пов'язана не тільки з «перехрещуванням» ціннісних смислів свідомості викладача і студента, з ототожненням «особистісних комунікативних просторів» в індивідуальній свідомості кожного із суб'єктів взаємодії, але й з тими просторами індивідуального художньо-естетичного смислу, які не перехрещуються. Саме в результаті взаємодії, що обумовлена досвідом і індивідуальністю кожного суб'єкта художньої комунікації, виникає той «смісловий вибух» (Ю.Лотман), який породжує новий смисл. Педагогічне керування цим процесом передбачає

створення такого емоційно-сислового стрижня уроку, який сприяє взаємоторчості суб'єктів художньо-навчального процесу, активності і узгодженості їх мистецьких позицій, забезпечує максимальну емоційну включеність у загальне «семантичне поле» уроку.

Термін «художньо-комунікативна культура» в педагогіці є новим, хоча сукупність окремих аспектів педагогічної дійсності, що визначається цією категорією отримала глибоке наукове висвітлення в працях: Н.Гуральник, Л.Майковської, О.Олексюк, В.Орлова, Г.Падалки, О.Ростовського, О.Рудницької, О.Щолокової та ін. На основі узагальнення дослідницьких напрацювань та системного аналізу дефініцій «культура», «комунікативна культура», «художня діяльність» у дослідженні визначено *сутність художньо-комунікативної культури, яка інтерпретується нами як інтегративна особистісна якість майбутнього вчителя музики, що зумовлює його здатність до встановлення емоційно-психологічного контакту з учнем у процесі сприймання, оцінювання і теорення мистецтва. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики сприяє перетворенню художньо-навчальної взаємодії у культуротворчий процес, визначає вектор його гуманістичної спрямованості на усвідомлення, переосмислення і корекцію власного суб'єктивного розвитку та реалізації у процесі спілкування з мистецтвом унікального особистісно-творчого потенціалу учня.*

Художньо-комунікативна культура виконує функцію екстраполяції, специфічного проектування духовної культури майбутнього вчителя музики у сферу його художньо-комунікативної діяльності і спілкування, що дозволяє досягти більш усвідомленого рівня співчуття, співучасті, співпереживання та взаєморозуміння з «Іншим», позиціонується як духовно-гуманістичний вектор спрямованості майбутнього вчителя музики на сприйняття індивідуальності учня, переживання його цінності, надання йому права збереження власної екзистенції в процесі взаємодії з мистецтвом. Цілісна сутність досліджуваної інтегративно-особистісної якості детермінована здатністю майбутнього вчителя музики до рефлексії власних думок і почуттів, вирівнювання психологічних суб'єктивних (не статусних) позицій з учнем, дотримання високого рівня етичних вимог до власної поведінки, альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій, є способом творчого самопроекування особистості майбутнього фахівця.

На основі синтезу й узагальнення наукових досліджень щодо досліджуваної категорії уточнено структуру художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що вбирає в себе такі компоненти:

- *мотиваційно-потребовий* компонент, який передбачає наявність усвідомленого інтересу студентів до оволодіння засобами, що сприяють встановленню емоційно-психологічного контакту з учнем у процесі мистецького спілкування;

- *пізнавально-компетентнісний* компонент, що охоплює низку базових художньо-комунікативних компетенцій майбутнього вчителя музики;

- *регулятивно-конативний компонент*, що характеризує здатність майбутнього вчителя музики до коригування емоційно-психологічної забарвленості художньо-комунікативного процесу; здатність до вибору оптимального стилю поведінки у змінних умовах мистецького спілкування;

- *рефлексивно-оцінний компонент*, який репрезентує спроможність майбутнього вчителя музики до усвідомлення власних комунікативно значущих якостей, аналізу і оцінки особистісних почуттів і станів у певній художньо-комунікативній ситуації на уроці, здатність до адекватного сприйняття і рефлексивно-емпатійної оцінки учня;

- *творчо-презентативний компонент*, який передбачає здатність майбутнього вчителя музики до самопрезентації, створення педагогічного іміджу, прояву артистизму, мобільності та імпровізаційності в художньо-комунікативних діях.

У дослідженні розкрито *функції* художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в практичній діяльності, а саме:

- *аксіолого-збагачувальна функція*, спрямована на актуалізацію ціннісно-гуманістичних орієнтирів сприйняття мистецтва учнями;

- *контактно-координаційна функція*, що забезпечує мобільність (своєчасність) педагогічного управління певною художньо-комунікативною ситуацією;

- *прогностично-планувальна функція*, підпорядкована попередньому визначенню (проектуванню) загальної композиції та методичної «інструментовки» навчальних ситуацій спілкування учнів з мистецтвом; визначенню стратегії взаємодії вчителя з учнями на ґрунті мистецтва;

- *амотивно-перцептивна функція*, що реалізується через уміння «зчитувати» емоційний стан учня за виразом обличчя, рухами, вербальними і невербальними реакціями тощо; вимагає відмови від рольових масок, здатності вчителя до делікатного проживання «життя іншого», обережного ставлення до оцінок і оціночних суджень, введення в мистецько-освітню практику установок безумовного прийняття учня, включення у процес взаємодії його внутрішнього (ціннісно-почуттєвого) досвіду;

- *інтерактивна функція*, спрямована на вироблення єдиної ціннісно-сміслової «концептосфери» процесу художньо-педагогічного спілкування; забезпечує тотальність цілепокладання в художньо-комунікативних діях вчителя і учня;

- *духовно-герменевтична функція*, безпосередньо зорієнтована на встановлення духовних вимірів співбуття вчителя і учня на ґрунті осягнення мистецтва.

У **другому розділі** – *«Концептуальні основи моделювання методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»* – визначено методологічні підходи, які забезпечують філософське та загальнонаукове підґрунтя авторської концептуальної екзистенційно-рефлексивної стратегії формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, а саме: *культурологічний, особистісно*

зорієнтований, компетентнісний, діалогічний, синергетичний, діяльнісний, аксіологічний, системний; доведено, що використання ідей означених наукових підходів як методологічного підґрунтя забезпечує цілісність педагогічного процесу формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики; висвітлено сутність і зміст розробленого *екзистенційно-рефлексивного підходу* щодо формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики; визначаються педагогічні принципи його втілення у процесі формування досліджуваного феномена.

Реалізація ідей *культурологічного підходу* (М.Бахтін, І.Зязюн, В.Кравський, Ю.Лотман) уможливила забезпечення гармонійного розвитку особистості майбутнього вчителя музики, обумовленого його здатністю співпрацювати, досягати консенсусу з учнем у художньо-навчальному процесі, осягати власне «Я» в діалозі з «іншим» суб'єктом мистецького спілкування; в логіці цього підходу мистецький діалог виступає універсальним механізмом реалізації духовного потенціалу суб'єктів творчої взаємодії.

Особистісно зорієнтований підхід (Г. Балл, І. Бех; Є. Бондаревська, Г.Костюк, О.Савченко, В.Семиченко) спрямований на становлення загального «семантичного» поля педагогічної взаємодії, в якому відбувається виховання людини культури, розвиток тих її особистісно-професійних якостей, які дозволять співпрацювати, творчо взаємодіяти з іншими людьми, сприяти збереженню, передачі і розвитку культурних цінностей «Іншому».

Урахування *компетентнісного підходу* (Н. Бібік, В.Кремень, В.Луговий, Г.Падалка, С.Сисоева та ін.) уможливило спрямування художньо-навчального процесу на формування комунікативних компетенцій майбутнього вчителя музики: оволодіння студентом комплексом комунікативних знань, умінь, набуття ним практичного художньо-комунікативного досвіду в музично-освітній діяльності.

Діалогічний підхід (М.Бахтін, О.Бочкарьова, М.Бубер, О.Леонтьєв, О.Самойленко, В.Франкл та ін.) зорієнтований на усвідомлення, осмислення і прийняття викладачем і студентом цінностей діалогу культур на рівні особистісних смислів; обумовлює розуміння ними художньо-навчального процесу як симетричного, суб'єкт-суб'єктного, що враховує інтереси, свободу вибору, індивідуально-творчу природу кожного суб'єкта взаємодії.

Ідеї *синергетичного підходу* (В.Андреев, М.Каган, С.Курдюмов, І.Пригожин та ін.) зумовили осмислення досліджуваного феномена з позиції «відкритості», «співтворчості»; нелінійної ситуації відкритого діалогу, прямого і опосередкованого синергічного зв'язку, що дозволяє реалізувати духовний потенціал кожного учасника художньої комунікації. З позиції синергетичної парадигми формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики постає як відкрита система, в якій детерміновані і стохастичні процеси взаємодіють, взаємодоповнюють один одного, забезпечують кооперативні ефекти і виявляють тенденцію до резонансного взаємовпливу.

Орієнтація на *діяльнісний підхід* (Г. Балл, А.Вербицький, Л.Виготський, Г.Костюк, А.Маслоу, С.Смирнов та ін.) уможливило включення в процес

формування художньо-комунікативної культури праксеологічних вимірів «співбуття» викладача і студентів на ґрунті осягнення мистецтва, виявляє зміст і способи організації розвивально-співтворчого типу взаємодії суб'єктів художньої комунікації.

Упровадження *аксіологічного підходу* (В. Андрущенко, І. Бех, В. Огнев'юк, О. Шевнюк та ін.) уможливорює формування художньо-комунікативної культури як форми самопроекування духовної культури суб'єктів художньо-навчального процесу, акцентує увагу на ціннісному освоєнні простору художньої культури.

Використання наукових положень *системного підходу* (І. Блауберг, М. Каган, В. Луговий, Н. Нічкало та ін.) дозволяє спроекувати й обґрунтувати процес формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики як систему з урахуванням сучасних освітніх директивних документів (нормативних вимог Держстандарту) до культуровідповідної підготовки фахівців у галузі мистецької освіти.

Систематизація методологічних засад дослідження зумовила розробку *екзистенційно-рефлексивного підходу*, який виступає теоретичною основою формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Формуванню концептуальних засад означеного підходу сприяли ідеї «екзистенційної» комунікації в гуманістичній філософії К.Ясперса, М.Бубера, сучасних теорій гуманістичної психології (К.Роджерс, А.Ленгле), провідних позицій представників сучасної екзистенційної педагогіки – Дж. Кнеллер, К. Гоулд, Е. Брейзах (США), У. Баррет (Великобританія), М. Марсель (Франція), О. Больнов (ФРН), Т. Моріта (Японія), А. Фалліко (Італія); теоретико-методичних концепцій мистецької освіти (Н.Гуральник, А.Козир, О.Михайличенко, В.Орлов, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростозький, О.Рудницька, О.Хижна, В.Шульгіна, О.Шолокова, Д.Юник). *Екзистенційно-рефлексивний підхід* є системою науково-педагогічних установок щодо забезпечення художньо-творчої взаємодії викладача і студента на основі актуалізації, конструювання і поглиблення таких взаємин у просторі мистецького діалогу, де найповніше реалізуються засади суб'єктності, взаємної цінності, взаємоповаги і співпраці. Екзистенційно-рефлексивна стратегія музичного навчання передбачає опору на ціннісні аспекти навчальної взаємодії, дозволяє викладачу сконцентруватися не лише на власних почуттях, а й «включити» особистісно-значущі переживання студента в процес мистецького спілкування. Результативність музичного навчання у цьому контексті досягається через заохочення студента до усвідомлення власних почуттів щодо особистісно значущого для нього в мистецтві, а також толерантного ставлення до художніх переживань «Іншого». Реалізація *екзистенційно-рефлексивного підходу* передбачає дотримання певних *принципів* формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, які уможливають пошук нових напрямів вирішення досліджуваної проблеми, а саме:

- забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки;

- досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» взаємодії;
- актуалізація діалектичної єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва;
- орієнтації на цінності «діалогу культур»;
- тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента.

Принцип забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки полягає в орієнтації майбутнього вчителя музики на самостійний вибір художньо-комунікативних стратегій з кількох альтернатив, тобто надання йому певної свободи щодо усвідомленого вибору цілей, змісту, форм, методів, засобів організації художньої комунікації з учнем і особистісної відповідальності за цей процес; реалізація цього принципу пов'язана із здатністю студента до вибору оптимального комунікативного стилю діяльності в залежності від певної ситуації художньо-навчального процесу.

Принцип досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» слугує засобом гуманізації і гармонізації взаємин суб'єктів взаємодії, виражає необхідність раціонального осягнення та інтуїтивно-іраціонального «заглиблення» у ціннісно-смыслові переживання, що виникли «тут і тепер» у процесі спілкування з мистецтвом; вимагає умінь вчителя ідентифікувати власні емоції, «зчитувати» емоції учня, переживати з ним співзвучні почуття.

Принцип актуалізації діалектичної єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва надає пріоритетного значення етико-естетичній детермінації процесу художньої комунікації; змістова реалізація цього принципу конкретизується у вимозі систематичності і послідовності педагогічних дій щодо реалізації толерантних комунікативних стратегій взаємодії в процесі вирішення художньо-педагогічних задач; здатності до гнучкого психологічного нюансування засобів педагогічного впливу (урахування органічної єдності особливостей психіки студента, його музичних даних, музичної підготовки, а також загального рівня його культури), їх корекції в залежності від ситуації художньо-навчального процесу.

Принцип орієнтації на цінності «діалогу культур» віддзеркалюється у взаємодії в поліфонії культури й особистісної свідомості суб'єктів художньо-навчального процесу як «поліфонії» їх позицій, цінностей, смислів; змістова реалізація цього принципу виражає необхідність забезпечення рівно партнерства суб'єктів взаємодії з мистецтвом.

Принцип тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента передбачає системність «резонансних зустрічей» викладача і студента на ґрунті осягнення мистецтва в художньо-навчальній та музично-концертній діяльності; поетапний розвиток їхніх творчих художньо-комунікативних зв'язків на основі поступового розширення «поля» мистецького спілкування. Специфікою реалізації означеного принципу є психологічна готовність викладача виступати одночасно суб'єктом творчої

взаємодії і зберігати мета-позицію у цьому процесі (бути зовнішнім регулятором художньо-комунікативних дій).

Окреслені принципи враховано в розробленні та експериментальному впровадженні методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, вони уможливають системне визначення педагогічних умов, методів, прийомів, засобів і форм організації художньо-комунікативної діяльності студентів у процесі музичного навчання.

У третьому розділі – *«Організаційно-методичне забезпечення формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»* – обґрунтовано структуру та зміст моделі методичної системи, педагогічні умови забезпечення формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики; визначено та схарактеризовано рівні сформованості досліджуваного феномена: низький (інтуїтивно-емпіричний); середній (аксіолого-продуктивний); високий (функціонально-креативний).

Цільовий складник методичної системи передбачає визначення *мети і завдань* формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики: забезпечення формування готовності студентів до музично-освітньої діяльності в школі (*мета*) і розвиток здатності до продуктивної взаємодії з учнями, формування художнього тезаурусу, оволодіння методами створення позитивно-творчої атмосфери в музично-освітньому процесі, актуалізацію гуманістичної спрямованості особистості (*завдання*).

Теоретичний складник методичної системи представлено: розробленим у процесі дослідження концептуальним *екзистенційно-рефлексивним підходом*, який є системою науково-педагогічних установок щодо забезпечення художньо-творчої взаємодії викладача і студента на основі актуалізації, конструювання і поглиблення таких взаємин у просторі мистецького діалогу, де найповніше реалізуються засади суб'єктності, взаємної цінності, взаємоповаги та співпраці та *принципами* формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики: забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки; досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» взаємодії; актуалізації діалектичної єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва; орієнтація на цінності «діалогу культур»; тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента.

Змістовий складник методичної системи зорієнтовано на розвиток ерудиції студентів з культурологічних засад художньо-творчої взаємодії суб'єктів навчального процесу і включає: джерела формування змісту (Закон України «Про вищу освіту», галузеві стандарти вищої освіти, культуротворчий контекст художньо-навчального простору ВНЗ) та чинники конструювання змісту (розробку спеціального *навчально-методичного забезпечення* системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що охоплює: *програму* спеціального навчального курсу: «Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»; навчальний посібник «Творчий розвиток майбутніх учителів музики у процесі

інструментальної підготовки» (з грифом МОН України – лист № 1/ 11-9745 від 30.11.2009 р.) для студентів, магістрантів, аспірантів та викладачів середніх та вищих мистецьких навчальних закладів; авторський проєктно-творчий мультимедійний комплекс «Формування позитивного художньо-комунікативного іміджу майбутнього вчителя музики»; методичні рекомендації «Педагогічне керівництво процесом формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»; авторську систему комунікативних тренінгів.

Процесуально-методичний складник передбачає впровадження навчально-рейтингових блоків методичного забезпечення формування художньо-комунікативної культури в процес фахової підготовки студентів, а саме: *мотиваційно-стимулювального, адаптивно-регулятивного, рефлексивно-аналітичного та творчо-актуалізаційного*, що реалізуються в межах індивідуальних занять з фаху, спецкурсу та педагогічної практики студентів.

Мотиваційно-стимулювальний навчально-рейтинговий блок охоплює 1 рік навчання студентів. Важливим завданням цього блоку методів і прийомів є стимулювання у студентів бажання оволодіти засобами встановлення емоційно-психологічного контакту з учнем, ознайомлення студентів із змістом таких дефініцій, як «художня діяльність», «культура», «художньо-комунікативна культура». Пріоритетним завданням викладача на цьому етапі є формування у студентів навичок роботи в різних комунікативних полях: художньому та міжсуб'єктному; систематичне залучення студентів до рефлексивної самодіагностики внутрішніх психологічних процесів, що відбуваються під впливом спілкування з мистецтвом. Доцільним є використання інтерактивних форм і методів роботи: комунікативних вправ, дискусій на кшталт «мозкового штурму», методу «покрокового фасилітативного супроводу процесу взаємодії», імітаційних ігрових технологій (рольових ігор, моделювання ситуацій, що виникли стихійно, ситуацій-сюрпризів, незавершених комунікативних ситуацій тощо), варіативних форм індивідуальних практичних занять з фаху, безпосереднє ознайомлення студентів з реальним навчально-виховним процесом (відвідування шкіл, майстер-класів, зустрічі з випускниками, які досягли успіху у професії тощо). Інструкції викладача мають бути спрямовані на досягнення позитивного результату художньо-педагогічного спілкування, підтримку впевненості студентів у власних силах, заохочення їх до прояву самостійності, ініціативи у вирішенні художньо-комунікативних завдань.

Адаптивно-регулятивний навчально-рейтинговий блок охоплює другий курс навчання студентів. Мета цього етапу передбачає поглиблення і розширення художньо-комунікативних компетенцій студентів, поступове розширення поля художньо-культурного контексту комунікації викладача і студента з музичним мистецтвом. Особливістю даного блоку методів і прийомів є гармонійне поєднання методів імітаційно-ігрового і проблемно-ситуаційного моделювання, а саме: вирішення проблемних ситуацій-кейсів; моделювання художньо-комунікативних ситуацій; рефлексивної

самодіагностики (педагогічне відеоспостереження) і таких форм роботи, як: індивідуальні, групові, відвідування майстер-класів, рольові ігри, творчі майстерні, реалізація авторської системи комунікативних тренінгів. Увага викладача зосереджується на мажорному «тоні» взаємодії зі студентами, зміцненні їх віри у свої можливості, що створює довірливу атмосферу, підвищує активність учасників тренінгів. На цьому етапі закладається підґрунтя для становлення культурної ідентифікації студента в контексті «діалогу культур». Структуровані викладачем види комунікативної діяльності мають поєднуватися із цільовим використанням студентами елементів самоорганізації в художньо-комунікативних діях. Опосередковано-коригувальна мета-позиція викладача спрямовується на реалізацією енергії спільної дії, коригування процесу взаємодії в межах індивідуальних занять з фаху та педагогічної практики студентів.

Рефлексивно-аналітичний навчально-рейтинговий блок впроваджується на 3 курсі навчання студентів факультетів мистецтв. Рефлексивно-аналітичний навчально-рейтинговий блок тісно корелює з екзистенційним змістом особистісного буття студента: його суб'єктивним художньо-комунікативним досвідом, отриманим на попередніх етапах роботи, здатністю до емоційної саморегуляції та синхронізації власних переживань з переживаннями учня в процесі художньо-педагогічного спілкування тощо. У процесі обрання форм і методів навчання на цьому етапі виокремлюємо методи ведення мистецького інтернет-діалогу, тренінг розвитку емоційного інтелекту, тренінг досягнення успіху взаємодії, метод рефлексивної самодіагностики, прийоми: актуалізації проблемних запитань, ампліфікації почуттів, що виникли «тут і тепер» (з метою кращого їх усвідомлення і розуміння емоційної модальності висловлювання учня) та організаційні форми навчання: індивідуальні, парні (викладач-студент), групові (дискусії на кшталт «мозкового штурму», метод ведення мистецького інтернет-діалогу), спрямовані на залучення студентів до самодіагностики, оволодіння навичками самопізнання, самоаналізу внутрішніх психологічних процесів, що відбуваються під впливом мистецького спілкування; розвиток здатності до «зчитування» іншого суб'єкта взаємодії за допомогою усвідомленого включення сенсорних каналів (аудіального, візуального, кінестетичного, пропріоцептивного). Поступовий розвиток суб'єктних якостей фіксується кожним студентом в індивідуальному електронному портфоліо. За результатами навчання на 3 курсі студенти мають набути навичок використання більш складного психологічного нюансування комунікативних стратегій взаємодії з учнями, здатності здійснювати рефлексивний пошук становлення індивідуального комунікативного стилю діяльності; сприймати «Іншого» як повноправного суб'єкта взаємодії з мистецтвом. Дієвою на цьому етапі є мета-позиція викладача, що має забезпечувати оптимальні умови для реалізації художньо-комунікативного потенціалу студентів.

Творчо-актуалізаційний навчально-рейтинговий блок охоплює 4 рік навчання студентів; спрямований на збагачення «художньо-комунікативного

тезаурусу» студентів, поглиблення їх здатності до синхронізації власних переживань художнього образу з переживаннями і почуттями учня, корекцію етико-аксіологічних установок, орієнтацію на вироблення власних стратегій художньо-творчої взаємодії, розширення у студентів мотиваційних чинників оволодіння професією музиканта-педагога такою складовою, як розвивально-співтворчий тип взаємодії з учнем; передбачає якісно новий рівень культури художньої комунікації викладача і студента як рівноправних партнерів по взаємодії. Пріоритетом у роботі викладача на цьому етапі мають бути інноваційні форми і методи навчання, а саме: імідж-тренінг, тренінг педагогічної імпровізаційності, метод арт-проектів (розробки оригінальних моделей уроку музики, що забезпечують культуровідповідне спілкування), «конференції творчих ідей», «проектно-творчі семінари» (у період проведення спецкурсу та конференцій за результатами педагогічної практики студентів), медіа-презентації. Форми і методи роботи мають орієнтувати майбутнього вчителя музики на самостійний вибір художньо-комунікативних стратегій з кількох альтернатив, тобто мета-позиція викладача передбачає надання студенту певної свободи щодо усвідомленого вибору цілей, змісту, форм, методів, засобів організації художньої комунікації з учнем і особистісної відповідальності за цей процес. Доцільно звернути увагу студентів на формування здатності будувати свою діяльність, спираючись на художньо-педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізаційність, відповідно до умов певної ситуації на уроці. Проходження цього етапу навчання має ілюструвати процес трансформації внутрішньо-особистісної структури студентів, розвиток їх професійної самосвідомості: від ситуативних, імпульсивних художньо-комунікативних дій до становлення і усвідомлення власної культурної ідентичності, вияву власної позиції у мистецькому спілкуванні, розуміння екзистенції учня у процесі взаємодії.

Зміни інтенсивності фасилітативної підтримки викладача щодо комунікативної діяльності студентів відбуваються згідно логіки впровадження означених навчально-рейтингових блоків, а саме: від структурованості викладачем процесу взаємодії на етапі акомодатії, через опосередковано-коригувальну роль викладача на етапі становлення культурної ідентифікації суб'єктів «діалогу культур», до самостійного усвідомленого вибору студентом цілей, змісту, форм, методів, засобів самоорганізації власних художньо-комунікативних дій і особистісної відповідальності за цей процес на етапі сумісної культуротворчості з викладачем. Знання, уміння, навички, особистісно-комунікативний досвід, набутий студентами під час проходження означених навчально-рейтингових блоків методичного забезпечення формування художньо-комунікативної культури отримують безпосередню апробацію в процесі індивідуальних занять з фаху, авторського спецкурсу «Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики», авторського проектно-творчого мультимедійного комплексу «Формування позитивного художньо-комунікативного іміджу майбутнього вчителя музики» (електронної версії спецкурсу) та педагогічної практики

студентів. Рейтинговий контроль здійснюється як самими студентами через тестові карти самооцінки, так і через зовнішнє оцінювання групою експертів (карти спостережень за діяльністю студентів у період підготовки та індивідуальних занять з фаху).

Процесуально-методичний складник системи висвітлює методико-технологічні засоби впровадження означених навчально-рейтингових блоків у процес фахової підготовки студентів згідно *організаційно-акомодативного, навчально-кумулятивного, коригувально-конвенційного та проектно-презентативного* етапів. Особливістю формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики є дотримання певних педагогічних умов:

-активізації здатності майбутніх учителів музики до прояву конгруентної поведінки у процесі взаємодії з викладачем; реалізація цієї педагогічної умови передбачає спонукання студентів до відкритого і щирого вираження своїх думок і почуттів, встановлення діалогічних стосунків ціннісно-сміслового, рефлексивно-емпатійного, духовно-творчого характеру з урахуванням права кожного суб'єкта взаємодії на вияв власної позиції у мистецькому спілкуванні;

-забезпечення суб'єктності педагога і студента в процесі спілкування з мистецтвом; впровадження цієї педагогічної умови має на меті поступову зміну професійної позиції викладача, переходу від позиції «транслятора» художньо-комунікативних стратегій до позиції рівноправного партнера по взаємодії;

-систематичне впровадження ситуацій «співпереживання-осмислення» художньо-комунікативних дій «тут і тепер»; впровадження цієї педагогічної умови має на меті спільне переживання викладачем і студентом художніх образів, що уможлиблює усвідомлення, переосмислення і корекцію ними власного суб'єктивного розвитку, дозволяє відкрити і реалізувати у процесі художньо-навчального спілкування унікальний та особистісний смисл мистецького пізнання як студентам, так і викладачам;

-спрямування навчального процесу на встановлення духовно-творчого контакту між викладачем і студентом у процесі художньої комунікації; ця педагогічна умова реалізується в контексті гуманістично орієнтованої мистецької парадигми, що детермінує «входження» викладача і студента у культуротворчий контекст взаємодії з мистецтвом, передбачає розширення і поглиблення індивідуальної свідомості студентів;

-стимулювання комунікативної гнучкості студента у конструюванні конкретних художньо-комунікативних тактик; реалізація цієї педагогічної умови передбачає досягнення такого стилю спілкування викладача зі студентами, який заперечує патерналізм, некоректність, нав'язливість, враховує особистісні якості «іншого» суб'єкта взаємодії, передбачає знаходження нових, оригінальних підходів до вирішення проблемних ситуацій за умов дотримання незмінних етичних та естетичних принципів спілкування на ґрунті досягнення мистецтва.

Оцінно-результативний складник методичної системи створює підґрунтя для порівняння й узгодження результатів навчально-методичного забезпечення художньо-комунікативної діяльності студентів із сформульованими у цільовому складнику завданнями; репрезентує критерії і рівні (якісне підвищення рівнів) сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики як кінцевий результат розробленої методичної системи. Критеріальний комплекс сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики охоплює мотиваційно-потребовий, пізнавально-компетентнісний, регулятивно-конативний, рефлексивно-оцінний та творчо-презентативний критерії.

Мотиваційно-потребовий критерій передбачає визначення міри мотиваційної спрямованості майбутнього вчителя музики на взаємодію з учнями і включає показники: усвідомленість значущості встановлення продуктивної взаємодії з учнем; наявність бажання оволодіти засобами, що сприяють встановленню емоційно-психологічного контакту з учнем. *Пізнавально-компетентнісний критерій* визначає міру розвитку художньо-комунікативних компетенцій майбутнього фахівця, охоплює показники: обізнаність щодо сутності і специфіки культури художньо-педагогічного спілкування вчителя музики; уміння планувати і реалізовувати художньо-комунікативну діяльність. *Регулятивно-конативний (поведінковий) критерій* спрямовується на визначення міри здатності майбутнього вчителя музики до регулювання власної поведінки і вбирає показники: уміння вибору оптимального стилю комунікативної діяльності в залежності від певної художньо-педагогічної ситуації на уроці; дотримання етики педагогічної взаємодії. *Рефлексивно-оцінний критерій* пов'язаний з характеристикою міри здатності майбутнього фахівця до усвідомлення комунікативних якостей і охоплює такі показники: адекватність рефлексивної оцінки власних художньо-комунікативних якостей; адекватність рефлексивно-емпатійної оцінки учня у процесі взаємодії. *Творчо-презентативний критерій* спрямовується на визначення міри здатності майбутнього вчителя музики до самопрезентації у процесі взаємодії і включає такі показники: уміння виявити власну позицію у мистецькому спілкуванні; ефективність звертання до педагогічної імпровізаційності в організації співтворчості з учнем.

Відповідно до визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості художньо-комунікативної культури студентів: високий (функціонально-креативний); середній (аксіолого-продуктивний); низький (інтуїтивно-емпіричний);

Високий (функціонально-креативний) рівень сформованості художньо-комунікативної культури характеризує студентів, які виявляють сталий інтерес, бажання оволодіти засобами, що сприяють встановленню продуктивної взаємодії з учнями; глибоко усвідомлюють необхідність розвитку базових художньо-комунікативних компетенцій вчителя музики; сформованими є вміння планувати і реалізовувати художньо-комунікативну діяльність згідно особистісних духовних цінностей; систематично дотримуються етики педагогічної взаємодії та комунікативної гнучкості у змінних художньо-

комунікативних умовах; характеризуються здатністю до вибору індивідуального комунікативного стилю діяльності; здатні до адекватного рефлексивного аналізу власних художньо-комунікативних якостей та адекватної рефлексивно-емпатійної оцінки якостей учня у процесі взаємодії. Яскраво виявляють здатність до артистичних дій, самопрезентації у художньо-комунікативних діях; організації співтворчості з учнем. Саме на цьому рівні виникає тенденція до орієнтації на стійку внутрішню систему культуровідповідного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки, що є новоутворенням цього рівня.

Середній (аксіолого-продуктивний) рівень сформованості художньо-комунікативної культури властивий студентам, які демонструють відносну стійкість потреб у встановленні взаємодії з учнем, ситуативний інтерес до формування художньо-комунікативної культури; характерною для них є недостатній рівень усвідомленості щодо важливості розвитку базових пізнавально-комунікативних компетенцій; характерною є невпевненість щодо планування і реалізації художньо-комунікативних стратегій: намагаються враховувати психологічні особливості учнів при плануванні спілкування, знають умови організації ефективного спілкування, що сприяють особистісному розкриттю учня, але не завжди здатні до комунікативної гнучкості у змінних художньо-комунікативних умовах у зв'язку з полярною самооцінкою. Простежується епізодична спрямованість цих студентів щодо дотримання етики педагогічної взаємодії; вони не можуть самостійно (без фасилітативної підтримки викладача) побудувати продуктивну систему стосунків у творчому тандемі «вчитель-учень», вибрати адекватний певній ситуації стиль мистецького спілкування; студентам бракує адекватності в рефлексивному аналізі та оцінці певної художньо-комунікативної ситуації, власних комунікативних якостей та рефлексивно-емпатійної оцінки якостей учня; простежується епізодична спрямованість на самопрезентацію у художньо-комунікативних діях.

Низький (інтуїтивно-емпіричний) рівень представлений спонтанним функціонуванням художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики; віддзеркалює поверховість, нестійкість потреб студентів щодо формування особистісної художньо-комунікативної культури; характеризується низьким рівнем усвідомленості студентами значущості встановлення продуктивної взаємодії з учнями, несформованістю їх базових пізнавально-комунікативних компетенцій, недостатньою обізнаністю щодо етики педагогічної взаємодії, неспроможністю до комунікативної гнучкості у змінних художньо-комунікативних умовах. Студентам бракує самостійності у вирішенні конкретних художньо-комунікативних завдань, низькою є їх спроможність щодо регулювання власної поведінки, що віддзеркалюється в егоцентризмі, відсутності альтруїзму, нездатності приймати оптимальні

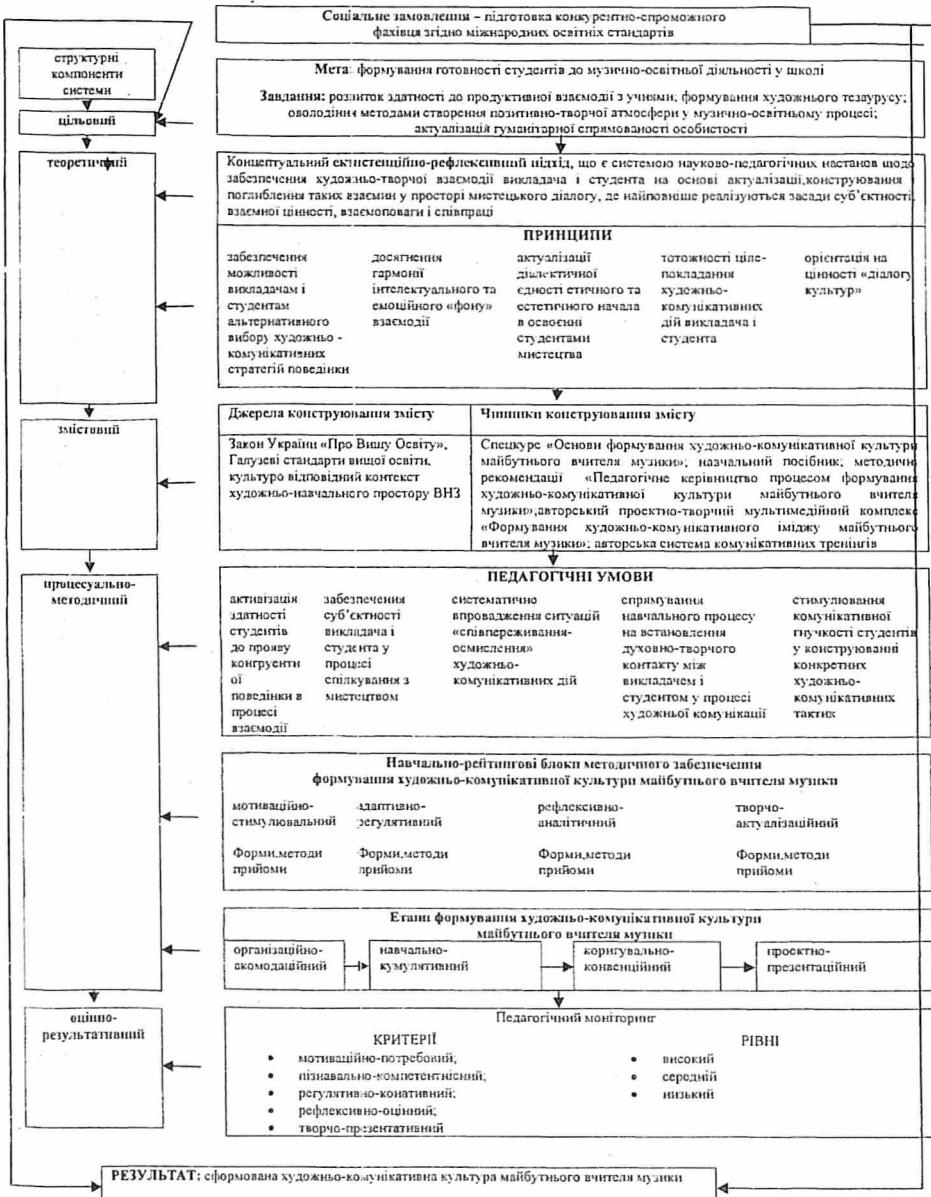

Рис.1. Модель методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики. Джерело: авторська розробка

рішення в різноманітних ситуаціях художньо-навчального процесу, ефективно будувати стосунки з учнями; демонструють неадекватність рефлексивного аналізу власних художньо-комунікативних дій та рефлексивно-емпатійної оцінки дій учня в процесі взаємодії; необхідною є постійна фасилітативна підтримка з боку викладача з метою усунення проблем, що виникають у процесі планування і реалізації художньо-комунікативного процесу. Не спостерігається здатність цих студентів до відповідальності за встановлення взаємодії з учнем, вияву власної мистецької позиції, превалює загальна пасивність до самопрезентації в художньо-комунікативних діях, організації співтворчості з учнем; на інтуїтивно-емпіричному рівні художньо-комунікативні дії здійснюються спонтанно, культуротворення виявляє себе на рівні копіювання, система ціннісних орієнтацій цих студентів щодо культури педагогічного спілкування ще будується.

Методичну систему формування художньо-комунікативної культури студентів факультетів мистецтв педагогічних університетів презентовано у вигляді складної теоретичної моделі (Рис. 1. с.22).

У четвертому розділі - *«Дослідно-експериментальна апробація ефективності функціонування методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики»* - охарактеризовано експериментальну перевірку розробленої системи формування художньо-комунікативної культури; висвітлено результати педагогічного експерименту; розкрито специфіку технології формування художньо-комунікативної культури студентів згідно організаційно-акомодативного, навчально-кумулятивного, коригувально-конвенційного та проектно-презентаційного етапів; експериментально підтверджено ефективність методичної системи формування художньо-комунікативної культури та доцільність її практичного впровадження в процес фахової підготовки майбутніх учителів музики у вищих педагогічних навчальних закладах.

Експериментальна перевірка ефективності методичної системи формування художньо-комунікативної культури здійснювалась у три етапи: утворення контрольних (КГ), експериментальних груп (ЕГ), виявлення рівнів сформованості художньо-комунікативної культури студентів в умовах традиційного процесу фахової підготовки (констатувальний етап 2008-2010р.р.); створення культуровідповідного контексту художньо-навчального простору ВНЗ, здійснення цілеспрямованого впливу на студентів ЕГ (формувальний етап 2011-2015 рр.); аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності впровадження означеної методичної системи (підсумковий етап 2016-2017 рр.). Загальна кількість респондентів, залучених на різних етапах проведення педагогічного експерименту – 307, із них 257 студентів I-IV курсів спеціальності «музичне мистецтво» ступеневої підготовки «бакалавр» (128 студентів у контрольній (КГ) і 129 – в експериментальній групі (ЕГ)), 37 викладачів вищих педагогічних закладів, 13 учителів музики загальноосвітніх шкіл Києва, Одеси, Сум, Переяслав-Хмельницька, Слов'янська. Перевірку припущення про те, що рівні сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики є недостатніми, а склад ЕГ і КГ якісно і кількісно подібний, здійснено за результатами: лонгітудних педагогічних спостережень за діяльністю студентів на індивідуальних

заняттях з фаху, апробації елементів спецкурсу; тестування, анкетування, опитування, бесід, оцінювання експертною групою роботи студентів під час педагогічної практики у школі (метод експертних оцінок), використання методу самооцінки, аналізу художньо-комунікативних ситуацій тощо. Розроблений діагностичний інструментарій дозволив провести дослідження за кожним показником виокремлених критеріїв, який включав як авторські методики, так і методики, що пройшли апробацію і довели свою ефективність. Експертна група працювала за розробленими дисертантом інструкціями з метою об'єктивного застосування запропонованого діагностичного інструментарію.

Відповідно до результатів діагностики було визначено загальний стан сформованості художньо-комунікативної культури студентів. Шкала вимірювань обмежувалась трьома рівнями: високим (функціонально-креативним); середнім (аксіолого-продуктивним); низьким (інтуїтивно-емпіричним), що уможливило використання χ^2 -критерію Пірсона. На основі узагальнення отриманих результатів підтверджено припущення про недостатність сформованості рівнів досліджуваного педагогічного явища. На початку експерименту в студентів як експериментальної, так і контрольної груп зафіксовано переважно інтуїтивно-емпіричний (низький – 40,3% ЕГ; 40,7% – КГ) та усвідомлено-репродуктивний рівні (середній – 44,2% у респондентів ЕГ; 44,5% – КГ) сформованості мотиваційно-потребового, пізнавально-компетентнісного, регулятивно-конативного, рефлексивно-оцінного, творчо-презентативного критеріїв художньо-комунікативної культури студентів.

На формуальному етапі експериментальної роботи перевірялася результативність впровадження методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики. Поетапна реалізація методичної системи відбувалася згідно організаційно-акомодативного, навчально-кумулятивного, коригувально-конвенційного та проєктно-презентаційного етапів. Науково-методичне забезпечення педагогічного експерименту охоплювало: програму спеціального навчального курсу: «Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики», навчальний посібник «Творчий розвиток майбутніх учителів музики у процесі інструментальної підготовки» (з грифом МОН України) рекомендований Міністерством освіти і науки України до використання у вищих навчальних закладах, апробацію авторського проєктно-творчого мультимедійного комплексу «Формування позитивного художньо-комунікативного іміджу майбутнього вчителя музики», методичних рекомендацій «Педагогічне керівництво процесом формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики», авторської системи комунікативних тренінгів для використання у процесі фахової підготовки майбутніх учителів музики на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр». Під час формуального етапу експерименту проводилися контрольні зрізи з метою діагностування рівнів сформованості художньо-комунікативної культури респондентів (анкети, самозвіти студентів у період проходження педагогічної практики, тестові карти самооцінки, індивідуальне електронне портфоліо), що дали змогу оцінювати ефективність впроваджених навчально-рейтингових блоків

методичного забезпечення формування означеного феномену і, в разі необхідності, здійснювати відповідне педагогічне коригування цього процесу.

На підсумковому етапі експериментальної перевірки результативності методичної системи формування художньо-комунікативної культури встановлено істотні зміни в рівневій диференціації студентів ЕГ порівняно зі студентами з КГ за мотиваційно-потребовим, пізнавально-компетентнісним, регулятивно-конативним, рефлексивно-оцінним, творчо-презентативним критеріями.

У результаті проведення формувального експерименту за усіма критеріями зафіксовано суттєві позитивні зміни, які відображають зниження кількості респондентів низького рівня та зростання кількості студентів з високим рівнем сформованості досліджуваної якості. Наприклад, за мірою здатності до самопрезентації в художньо-комунікативних діях високий рівень на початку експерименту мали 4,6% респондентів, а наприкінці – 44,5%, середній рівень змінився від 44,2% до 45%; низький рівень – від 51,2% до 10,5%. У студентів КГ також зафіксовано покращення результатів, проте воно значно менше, а за деякими критеріями маємо лише незначну різницю між даними констатувального і формувального експериментів, наприклад, за мірою здатності до усвідомлення власних комунікативних якостей високий рівень до експерименту мали 4,2%, а після – 6,3%, середній рівень відповідно 44,6% і 44,9%, низький рівень до експерименту мали 51,2% респондентів, а після – 48,8%.

Узагальнені результати за рівнями сформованості художньо-комунікативної культури на констатувальному та формувальному етапах експериментальної роботи, згідно запропонованих критеріїв, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Порівняльні дані рівнів сформованості художньо-комунікативної культури студентів на констатувальному та формувальному етапах експерименту

Загальні рівні сформованості художньо-комунікативної культури	Одиниці виміру	Експериментальна група		Контрольна група	
		конст. етап	форм. етап	конст. етап	форм. етап
Високий (функціонально-креативний)	%	15,5	44,2	14,8	18,8
	Абс.	20	57	19	24
Середній (усвідомлено-репродуктивний)	%	44,2	43,4	44,5	48,4
	Абс.	57	56	57	62
Низький (інтуїтивно-емпіричний)	%	40,3	12,4	40,7	32,8
	Абс.	52	16	52	42

Отже, кількість студентів, віднесених до високого (функціонально-креативного) рівня сформованості художньо-комунікативної культури збільшилася після дослідно-експериментальної роботи в ЕГ, так КГ, проте в експериментальній групі – на 28,7%, а у контрольній – лише на 4%. Кількість

респондентів, віднесених до низького (інтуїтивно-емпіричного) рівня, зменшилася в ЕГ на 27,9%. Позитивні зрушення в КГ за низьким рівнем значно менші: кількість студентів, віднесених до інтуїтивно-емпіричного рівня після дослідно-експериментальної роботи зменшилася на 7,9%. На середньому (усвідомлено-репродуктивному) рівні в ЕГ кількість студентів майже не змінилася, а в КГ збільшилася на 3,9%.

Позитивна динаміка рівнів сформованості художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики свідчить про ефективність експериментальної методики. Відмінності між рівнями сформованості художньо-комунікативної культури на формувальному етапі експерименту представлено на рис. 2.

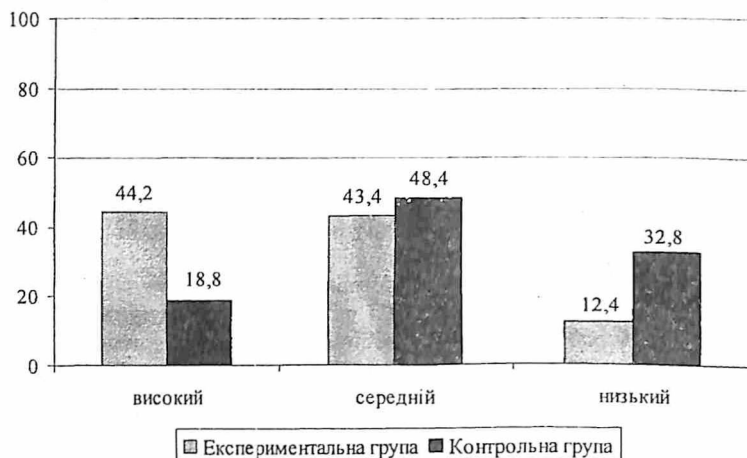

Рис. 2. Загальні рівні вираження критеріїв сформованості художньо-комунікативної культури на формувальному етапі експерименту

Для порівняння результатів контрольної та експериментальної групи був застосований критерій Пірсона χ^2 (хі-квадрат). Чим більші відмінності між результатами груп, тим більше емпіричне значення χ^2 . Під час організації та проведення експерименту були дотримані усі вимоги щодо кількості учасників експерименту, теоретичної частоти, вичерпності та кількості розрядів.

Обчислення показника критерію χ^2 відбувається за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^k \frac{(f_{ej} - f_m)^2}{f_m},$$

де f_{ej} – емпірична частота по j -тому розряду ознаки; f_m – теоретична частота; j – порядковий номер розряду; k – кількість розрядів ознаки. В нашому

випадку $k = 3$. Теоретична частота розраховується як добуток частки даної групи та суми спостережень даної ознаки.

Критичне значення χ^2 для числа ступенів свободи в нашому експерименті ($\nu = 2$) зі статистичних таблиць: $\chi_{кр}^2 = 5,991$ ($\rho \leq 0,005$), де ρ – імовірність відхилення правильної гіпотези, тобто рівень статистичної значимості. Тобто, якщо емпіричне значення критерію Пірсона χ^2 перевищує критичне значення, це означає, що між результатами контрольних та експериментальних груп є статистично помітні відмінності.

З метою визначення динаміки рівня та надійності сформованості художньо-комунікативної культури на підсумковому етапі експерименту було проведено додаткові вимірювання з інтервалом у часі. Оскільки виявлення кількісних показників є дієвим у процесі практичної діяльності, остаточні зрізи визначення рівнів сформованості художньо-комунікативної культури були виконані у період проходження студентами IV курсу виробничої педагогічної практики. Були отримані аналогічні результати, які засвідчили, що запропонована методика є дієвою і ефективною, а її позитивний вплив помітний тривалий час.

Наведемо для порівняння значення емпіричних критеріїв Пірсона $\chi_{емп}^2$ для діагностичного та формувального етапів експерименту (див. табл. 2).

Таблиця 2

Значення емпіричних критеріїв Пірсона $\chi_{емп}^2$

Критерій	Етапи		
	(значення критичного критерію Пірсона $\chi_{кр}^2 = 5,991$)		
	Констатувальний	Формувальний	Підсумковий
Прикінцевий зріз		Остаточний зріз	
Мотиваційно-потребовий	0,008	12,725	16,753
Пізнавально-компетентісний	0,008	20,197	24,364
Регулятивно-конативний	0,225	25,677	26,480
Рефлексивно-оцінний	0,103	56,630	57,045
Творчо-презентативний	0,005	40,844	52,633

Отже, статистична обробка результатів дослідження показала чітку залежність динаміки рівнів сформованості досліджуваного феномена від реалізації в навчально-виховному процесі розроблених експериментальних навчально-рейтингових блоків методичного забезпечення формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики.

Позитивна динаміка сформованості досліджуваного феномена дає підстави для висновку про ефективність впровадженої методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в педагогічних університетах.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретико-методологічне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукової проблеми формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики. Вперше в теорії і методичці музичного навчання формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики розглянуто з концептуальних позицій екзистенційно-рефлексивної зорієнтованості навчального процесу на факультетах мистецтв педагогічних університетів.

Проведене дослідження та виконання усіх поставлених завдань дає підстави зробити наступні висновки.

1. У результаті аналізу науково-методичної літератури уточнено сутність вихідних дефініцій «культура», «комунікативна культура», «художня діяльність»; встановлено, що проблема формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики не знайшла належного теоретичного і практичного розроблення у наукових дослідженнях. Серед актуальних питань, що потребують теоретичного обґрунтування, виявлено такі, як характер впливу спільного переживання художніх образів викладачами і студентами на якість музичного навчання; визначення принципових засад, педагогічних умов, методів, прийомів формування художньо-творчої взаємодії суб'єктів навчального процесу у відповідності до вимог сучасної особистісно-орієнтованої діалогічної парадигми мистецької освіти.

2. На основі системного аналізу розкрито сутність і зміст категорії «художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики», яка інтерпретується нами як *інтегративна особистісна якість, що зумовлює його здатність до встановлення емоційно-психологічного контакту з учнем у процесі сприймання, оцінювання і творення мистецтва. Художньо-комунікативна культура вчителя музики сприяє перетворенню художньо-навчальної взаємодії у культуротворчий процес, визначає вектор його гуманістичної спрямованості на усвідомлення, переосмислення і корекцію власного суб'єктивного розвитку та реалізації у процесі спілкування з мистецтвом унікального особистісно-творчого потенціалу учня. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики передбачає установку на духовне взаєморозуміння з учнем у процесі взаємоторчості, спрямована на створення і збереження екзистенційно-рефлексивної позиції суб'єктів художньої комунікації. Розкрито функції художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики у практичній діяльності, а саме: аксіолого-збагачувальна; контактано-координаційна; контрольно-коригувальна;*

прогностично-планувальна; амотивно-перцептивна; інтерактивна; духовно-герменевтична.

3. Структура художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики включає мотиваційно-потребовий, пізнавально-компетентнісний, регулятивно-конативний, рефлексивно-оцінний та творчо-презентативний компоненти. *мотиваційно-потребовий* компонент передбачає наявність усвідомленого інтересу студентів до оволодіння засобами, що сприяють встановленню емоційно-психологічного контакту з учнем у процесі мистецького спілкування; *пізнавально-компетентнісний* компонент охоплює низку базових художньо-комунікативних компетенцій майбутнього вчителя музики; *регулятивно-конативний компонент* характеризує здатність майбутнього вчителя музики до коригування емоційно-психологічної забарвленості художньо-комунікативного процесу; вибору оптимального стилю поведінки у змінних умовах мистецького спілкування; *рефлексивно-оцінний* – репрезентує спроможність майбутнього вчителя музики до усвідомлення власних комунікативно значущих якостей, аналізу і оцінки особистісних почуттів і станів у певній художньо-комунікативній ситуації на уроці, здатність до адекватного сприйняття і рефлексивно-емпатійної оцінки якостей учня; *творчо-презентативний компонент* передбачає здатність майбутнього вчителя музики до самопрезентації, створення педагогічного іміджу, прояву артистизму, мобільності та імпровізаційності у художньо-комунікативних діях.

4. Теоретичною основою формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики виступає розроблений у процесі дослідження *екзистенційно-рефлексивний підхід*, що є системою науково-педагогічних установок щодо забезпечення художньо-творчої взаємодії викладача і студента на основі актуалізації, конструювання і поглиблення таких взаємин у просторі мистецького діалогу, де найповніше реалізуються засади суб'єктності, взаємної цінності, взаємоповаги та співпраці. Екзистенційно-рефлексивна стратегія музичного навчання передбачає опору на ціннісні аспекти навчальної взаємодії, дозволяє викладачу сконцентруватися не лише на власних почуттях, а і «включити» особистісно значущі переживання студента у процес мистецького спілкування. Результативність музичного навчання в цьому контексті досягається через заохочення студента до усвідомлення власних почуттів щодо особистісно значущого для нього у мистецтві, а також толерантного ставлення до художніх переживань «Іншого».

5. Екзистенційно-рефлексивний підхід зумовив розробку методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що охоплює цільовий, теоретичний, змістовий, процесуально-методичний та оцінно-результативний складники. *Цільовий складник* методичної системи передбачає визначення *мети і завдань* формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, а саме: формування готовності студентів до музично-освітньої діяльності у школі (мета) і розвиток здатності до продуктивної взаємодії з учнями; формування художнього тезаурусу, оволодіння методами створення позитивно-

творчої атмосфери в музично-освітньому процесі, актуалізація гуманістичної спрямованості особистості (завдання). *Теоретичний складник* методичної системи представлено такими *принципами* формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики: забезпечення можливості викладачам і студентам альтернативного вибору художньо-комунікативних стратегій поведінки; досягнення гармонії інтелектуального та емоційного «фону» взаємодії; актуалізації діалектичної єдності етичного та естетичного начала в освоєнні студентами мистецтва; орієнтація на цінності «діалогу культур»; тотожності цілепокладання художньо-комунікативних дій викладача і студента. Окреслені принципи у взаємовпливі і взаємозалежності уможливають системне визначення педагогічних умов, методів, прийомів, засобів і форм організації художньо-комунікативної діяльності студентів у процесі музичного навчання. *Змістовий складник* методичної системи зорієнтовано на розвиток ерудиції студентів з культурологічних засад художньо-творчої взаємодії суб'єктів навчального процесу і включає: *джерела конструювання змісту* (Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)» (1994), Національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002), «Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Галузеві стандарти вищої освіти, культуротворчий контекст художньо-навчального простору ВНЗ) та *чинники конструювання змісту* (науково-методичний супровід авторської технології формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що охоплює: програму спеціального навчального курсу: «Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики», навчальний посібник «Творчий розвиток майбутніх учителів музики у процесі інструментальної підготовки» (з грифом МОН України) рекомендований Міністерством освіти і науки України до використання у вищих навчальних закладах, апробацію авторського проєктно-творчого мультимедійного комплексу «Формування позитивного художньо-комунікативного іміджу майбутнього вчителя музики», методичних рекомендацій «Педагогічне керівництво процесом формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики», авторської системи комунікативних тренінгів. *Процесуально-методичний складник* означеної системи передбачає *впровадження поєднаних навчально-рейтингових блоків* методичного забезпечення формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики (*мотиваційно-стимульовального, адаптивно-регулятивного, рефлексивно-аналітичного та творчо-актуалізаційного*) в межах індивідуальних дисциплін з фаху, спецкурсу та педагогічної практики студентів. *Мотиваційно-стимульовальний блок* спрямовано на активізацію у студентів бажання оволодіти художньо-комунікативною культурою, мета *адаптивно-регулятивного* полягає у збагаченні художньо-комунікативних компетенцій студентів, *рефлексивно-аналітичний* зорієнтовано на залучення студентів до адекватної самооцінки перебігу і результатів міжсуб'єктної художньо-творчої взаємодії, *творчо-актуалізаційний* блок передбачає розвиток

здатності студентів до вироблення власних стратегій художньо-творчої взаємодії. Кожен із визначених блоків охоплює методи, прийоми, форми роботи зі студентами (*дискусія на кшталт «мозкового штурму», медіа-презентація, імідж-тренінг, проектно-творчий семінар, конференція творчих ідей, мистецький інтернет-діалог*), а також елементи діагностики та самодіагностики студентів (*самозвіти щодо проходження педагогічної практики, тестові карти самооцінки, індивідуальне електронне портфоліо тощо*). Передбачено певну послідовність застосування визначених навчально-рейтингових блоків згідно *організаційно-акомодативного, навчально-кумулятивного, коригувально-конвенційного та проектно-презентаційного етапів*.

Особливістю формування досліджуваного феномена є отримання певних *педагогічних умов*: активізації здатності майбутніх учителів музики до прояву конгруентної поведінки у процесі взаємодії з викладачем; забезпечення суб'єктності педагога і студента у процесі спілкування з мистецтвом; систематичного впровадження ситуацій «співпереживання-осмислення» художньо-комунікативних дій «тут і тепер»; спрямування навчального процесу на встановлення духовно-творчого контакту між викладачем і студентом у процесі художньої комунікації; стимулювання комунікативної гнучкості студентів у конструюванні конкретних художньо-комунікативних тактик. *Оцінно-результативний складник* методичної системи створює підґрунтя для порівняння й узгодження результатів навчально-методичного забезпечення художньо-комунікативної діяльності студентів із сформульованими у цільовому складнику моделі завданнями; репрезентує критерії і рівні (якісне підвищення рівнів) сформованості художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики як кінцевий результат розробленої методичної системи.

6. Розроблено *критерії і показники* сформованості художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, а саме: міра мотиваційної спрямованості майбутнього вчителя музики на взаємодію з учнем (показники: усвідомленість значущості встановлення продуктивної взаємодії з учнем; наявність бажання оволодіти засобами, що сприяють встановленню емоційно-психологічного контакту з учнем; міра розвитку пізнавально-комунікативних компетенцій майбутнього вчителя музики (показники: обізнаність щодо сутності і специфіки культури художньо-педагогічного спілкування вчителя музики; уміння планувати і реалізовувати художньо-комунікативну діяльність; міра здатності майбутнього вчителя музики до регулювання власної поведінки у процесі художньо-комунікативної діяльності (показники: уміння вибору оптимального стилю комунікативної діяльності в залежності від певної художньо-педагогічної ситуації на уроці; дотримання етики педагогічної взаємодії (коректності, толерантності, тактовності); міра здатності майбутнього вчителя музики до усвідомлення власних комунікативних якостей (показники: адекватність рефлексивної оцінки власних художньо-комунікативних якостей; адекватність рефлексивно-емпатійної оцінки учня у процесі взаємодії); міра здатності майбутнього вчителя музики до

самопрезентації у процесі взаємодії (показники: уміння виявити власну позицію у мистецькому спілкуванні; ефективність звертання до педагогічної імпровізаційності в організації співтворчості з учнем). Відповідно до визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні сформованості художньо-комунікативної культуристудентів: високий (функціонально-креативний); середній (аксіолого-продуктивний); низький (інтуїтивно-емпіричний).

7. Експериментально підтверджено ефективність розробленої й апробованої методичної системи формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики, про що свідчать результати аналізу та узагальнення підсумкового етапу дослідно-експериментальної роботи. Після впровадження означеної методичної системи встановлено істотне збільшення кількості студентів з середнім і високим рівнями сформованості досліджуваного феномену. В ЕГ зафіксовано статистично значущі позитивні зміни, які відображають зниження кількості респондентів з низьким і середнім рівнями та зростання кількості студентів з високим рівнем сформованості художньо-комунікативної культури, а саме: високий рівень – 44,2% від 15,5%; середній рівень – 43,4% від 44,2%; низький рівень – 12,4% від 40,3%. У студентів КГ зафіксовано незначну різницю між даними констатувального і формувального експериментів: високий рівень – 18,8% від 14,8%; середній рівень – 48,4% від 44,5%; низький рівень – 32,8% від 40,7%. За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою і в цілому не змінює ситуацію щодо рівнів сформованості художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики. Найбільш ефективними технологіями формування художньо-комунікативної культури визначено: інноваційні технології модульного, інтерактивного, імітаційно-рольового, евристичного, рефлексивного, дослідницького, проєктно-творчого навчання, зорієнтовані на «конструювання» свідомості майбутнього фахівця, розвиток його гуманістичного стилю мислення й поведінки, здатності до рефлексії комунікативних якостей, ставлення до «Іншого» і до себе з позиції людини культури.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні концепції формування художньо-комунікативної культури особистості в різних навчальних закладах, дослідження психолого-педагогічних чинників впливу на досягнення взаєморозуміння у педагогічному спілкуванні, виявлення комунікативних рис (характеристик) поведінки викладача мистецьких дисциплін з позиції сучасних педагогічних інновацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, навчальні посібники:

1. Зайцева А. В. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музичного мистецтва: теорія, методологія, методичні аспекти: монографія / Алла Віталіївна Зайцева. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. – 255 с. (ум. 13,86 друк. арк.).

2.Зайцева А. В. Творчий розвиток майбутніх учителів музики у процесі інструментальної підготовки / А.В.Зайцева. – Навчальний посібник (Гриф МОН України – лист № 1/ 11-9745 від 30.11.09 р.) К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – 111с.

Статті у провідних фахових наукових виданнях:

3.Зайцева А. В. Творча самореалізація: теоретичні засади / А. В. Зайцева // Мистецтво та освіта. – 2007. – Вип.4 (46).– 24-28 с.

4.Зайцева А. В. Критерії та рівні сформованості здатності майбутніх учителів музики до творчої самореалізації у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : зб. наук. пр. / Нац. акад. образотворчого мистецтва і архітектури. – К., 2008. – Вип. 3. – 149-156 с.

5.Зайцева А. В. Напрями формування здатності майбутнього вчителя музики до творчої самореалізації у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки / Ніжин. держ. ун-т імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2008. – Вип. 4. – С. 154-157.

6.Зайцева А. В. Стимулювання механізмів творчої самореалізації майбутнього вчителя музики в процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук.пр. – К., 2009. – Вип. 8 (13). – С. 81-85.

7.Зайцева А. В. Методичні аспекти забезпечення творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі інструментальної підготовки / А. В. Зайцева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2009. – № 7 (170), ч. 1. – С. 104-110.

8.Зайцева А. В. Творчість як умова самореалізації майбутнього вчителя музики у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук.пр. До 175-річчя НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 10 (15). – К., 2010. – С. 51-53.

9.Зайцева А. В. Музично-педагогічний самоменеджмент у контексті виконавської діяльності майбутніх учителів музики / А. В. Зайцева // Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент : зб. наук. пр. / Нац. акад. образотворчого мистецтва і архітектури. – К., 2010. – Вип. 5. – С. 220-231.

10.Зайцева А. В. До проблеми формування виконавської самостійності майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2011. – № 7 (218), ч. 2. – С. 55-61.

11.Зайцева А. В. Організаційно-методичні основи забезпечення творчої взаємодії викладача і студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки / А. В. Зайцева // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та

учнівської молоді : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. – Кіровоград, 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 252-260.

12.Зайцева А.В. Діалогова стратегія взаємодії у контексті формування комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А.В. Зайцева // Наукові записки. Серія. Педагогічні та історичні науки / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2014. – Вип. 121. – С. 50-54.

13.Зайцева А. В. Формування готовності майбутнього викладача мистецьких дисциплін до творчої самопрезентації у музично-фаховій діяльності / А. В. Зайцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук.пр. – К., 2014. – Вип. 16 (21), ч. I. – С. 71-75.

14.Зайцева А. В. Культурологічний підхід до формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – К., 2015. – Вип. 35, т. 3 (15): Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання» (дод. 2). – С. 289-297.

15.Зайцева А. В. Реалізація ідей синергетики у формуванні художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Наукові записки. Серія. Педагогічні та історичні науки / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2015. – Вип. 127. – С. 50-57.

16.Зайцева А.В. Закономірності формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук.пр. – К., 2015. – Вип.18 (23). – С. 97-101.

17.Зайцева А. В. Формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в контексті екзистенційно-рефлексивного підходу / А. В. Зайцева // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Педагогіка. – Тернопіль, 2016. – № 1. – С. 126-133.

18.Зайцева А. В. Функції художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук.пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені І. Огієнка ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 20 (1), ч. 2. – С. 37-46.

19.Зайцева А.В. Гуманістичні виміри художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А.В.Зайцева // Зб. наук.праць. Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» – №2 (76). – 2016. – С. 34-44.

20.Зайцева А. В. Логіка реалізації педагогічної технології формування художньо-комунікативної культури / А. В. Зайцева // Наукові записки. Серія. Педагогічні та історичні науки / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2016. – Вип. 130. – С. 76-83.

21. Зайцева А. В. Педагогічні умови формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр. / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені І. Огієнка ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2016. – Вип. 20 (1), ч. 2. – С. 42-48.

22. Зайцева А. В. Реалізація культуротворчих функцій мистецтва в процесі формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Наукові записки. Серія. Педагогічні та історичні науки / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2016. – Вип. 132. – С. 75-83.

23. Зайцева А. В. Модель формування художньо-комунікативної культури майбутніх учителів музики: теоретичний аспект / А. В. Зайцева // Зб. наук. праць. Вип. 6. / Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» – Слов'янськ: ДДПУ, 2017. – С. 25-34.

Статті у міжнародних фахових виданнях

24. Zaitseva A.V. Conceptual approaches to the formation of the artistic and communicative culture of the future teacher of music / A. Zaitseva // Publication in «EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society/EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo». – №2. – 2014-2015. – p.155-163.

25. Zaitseva A.V. Fundamental principles of forming of artistically-communicative culture of the future teacher music / A. Zaitseva // European Journal of Scientific Research №1, (11), January-June, 2015, p.277-285. (Канада)

26. Zaitseva A.V. Artistry as a component of art-communicative culture of the future teacher of music / A. Zaitseva // Modern Science – Modni veda – Ceska republika, Nemoros. – 2015. – №4. – p. 46-52.

27. Zaitseva A.V. The ethical component of pedagogical tact as the basis for artistic and communicative culture of a future teacher of music / A. Zaitseva // Modern Science – Modni veda – Praha. – Ceska republika, Nemoros. – 2015. – №6. – p 91-97.

28. Zaitseva A.V. The criterion-level analysis of development of artistic-communicative culture of a future teacher of music / A. Zaitseva // Modern Science – Modni veda – Praha. – Ceska republika, Nemoros. – 2016. – №1. – p.76-82.

29. Zaitseva A.V. The methodical system of formation of artistic and communicative culture of a future teacher of music / A. Zaitseva // Modern Science – Modni veda – Praha. – Ceska republika, Nemoros. – 2016. – №4. – p.91-97.

30. Зайцева А. В. Гуманистическая основа межличностных отношений педагога и студента как условие формирования художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыки / А. В. Зайцева // Научно-методический журнал «Веснік Магілеўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова // Навукова-методичны часопіс / серія С. Псіхалага-педагагічныя навукі (педагогіка, псіхалогія, методика) – 2 (48). – 2016. – С. 65-69.

Матеріали конференцій:

31. Зайцева А. В. Музично-педагогічний менеджмент у структурі діяльності майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Збірник матеріалів ІХ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – Чернівці, 2011. – Вип. 3 (7). – С. 176-177.

32. Зайцева А. В. Особливості активізації самостійних творчих дій майбутнього педагога-музиканта у процесі виконавської діяльності / А. В. Зайцева // Збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2011 рік, 9-10 лютого 2012 року / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2012. – Ч. 1. – С. 194-195.

33. Зайцева А. В. До проблеми формування музично-слухових уявлень молодших школярів у класі фортепіано / А. В. Зайцева // Проблеми сучасної музичної освіти : матеріали звітної-наук. конф. / Ін-т мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2012. – С. 156-160.

34. Зайцева А. В. Спрямування рефлексивних дій майбутніх учителів музики на гедоністично-творчий результат у процесі інструментальної підготовки / А. В. Зайцева // Формування професійно успішної особистості як ключова домінанта розвитку сучасної університетської освіти : зб. тез за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 листоп. 2012 р. / Миколаїв. нац. ун-т імені В. Сухомлинського. – Миколаїв, 2012. – С. 67-69.

35. Зайцева А. В. Формування концертмейстерських навичок майбутнього вчителя музики у процесі виконавсько-фахової підготовки / А. В. Зайцева // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XI Міжнар. пед.-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – Чернівці, 2014. – Вип. 5 (9). – С. 205-207.

36. Зайцева А. В. Самостійно-творча діяльність майбутнього вчителя музики у процесі проходження педагогічної практики / А. В. Зайцева // Мистецька освіта в Україні : проблеми теорії і практики : зб. тез за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної конференції-семінару, 27-28 лютого 2014 року / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2014. – С. 33-34.

37. Зайцева А. В. Феномен взаємодії як спосіб організації спільної художньо-творчої діяльності викладача і студентів у процесі музичного навчання / А. В. Зайцева // Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – 15-16 жовтня 2014 року. – К: НАПН України, Ін-т проблем виховання, 2014. – С. 18.

38. Зайцева А. В. Проблема формування комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 26-27 листоп. 2014 р.) / Вінниц. держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. – Вінниця, 2014. – С. 62-65.

39.Зайцева А. В. Формування концертмейстерських навичок майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Проблеми сучасної музичної освіти : матеріали звітно-наук. конф. / Ін-т мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова. – К., 2014. – Вип. 5. – С. 132-139.

40.Зайцева А. В. Особенности художественно-педагогического общения в условиях современного образовательного пространства / А. В. Зайцева // Новая наука: проблемы и перспективы : междунар. науч. период. изд. по итогам Междунар. науч.-практ. конф. (2015 г., г. Стерлитамак) / Агентство междунар. исслед. – Стерлитамак, 2015. – С. 44-46.

41.Зайцева А. В. Комунікативно-діалогові процеси у контексті гуманізації сучасної музично-педагогічної освіти / А. В. Зайцева // III Весенние научные чтения : сб. публ. науч.-информ. центра «Знание», 14.03.2015. – Харків, 2015. – Ч. 1 (уровень стандарта, академический уровень). – С. 93-95.

42.Зайцева А. В. Сутність комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. В. Зайцева // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів XII Міжнар. пед.-мистецьких читань пам'яті проф. О. П. Рудницької / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К., 2015. – Вип. 6 (10). – С. 169-171.

43.Зайцева А.В. Формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики в контексті емпатійно-діалогічної парадигми / А.В.Зайцева // Сучасні проблеми виконавської підготовки викладачів мистецьких дисциплін: Всеукр. наук.-практ. конф., Херсон, 4.04. 2016 р. / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2016. – С.100-104.

44.Зайцева А.В. Художньо-комунікативна культура як категорія мистецької освіти / А.В.Зайцева // Актуальні проблеми музичної освіти: історія, сьогодення і майбутнє: Всеукр. наук.-практ інтернет-конфер, Херсон, 2017. – С.71-74.

45.Zaitseva A.V. Conceptual approaches to the formation of the artistic and communicative culture of the future teacher of music / A.Zaitseva // Program Max Veber VII International Scientific Conference «The problems of empirical research in psychology». – Krakow, 2014. – p. 27-28.

Статті у наукових збірках та монографіях

46.Зайцева А.В. Проблема творчої самореалізації особистості у науковій літературі / А.В.Зайцева // Зб. наук.праць. № 18: Спеціальний випуск: Мистецько-педагогічна освіта – 2007 / Редкол.: В.К.Буряк [гол.ред.] та інш. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. – ст. 164-171.

47.Зайцева А.В. Компоненти творчої самореалізації майбутніх учителів музики / А.В.Зайцева // Зб. наук. праць /Редкол.: І.А.Зязюн [голова], В.О.Радкевич, Н.М. Чепурна [заступники голови] та ін. – Київ; Черкаси: видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. – Вип. IV. – стор.108-113.

48.Зайцева А.В. Інструментально-виконавська творчість як засіб духовного становлення майбутніх учителів музики / А.В.Зайцева // Наукові записки Тернопільського НПУ. Серія: Педагогіка. – 2007. – №10. – 93-96 с.

49.Зайцева А.В. Творча самореалізація: теорія та методика/ Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г.М.Падалки. Колективна монографія / під наук. ред. А.В.Козир. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – С. 321-329.

50.Зайцева А.В. Структурна модель творчої самореалізації майбутніх учителів музики у процесі виконавської діяльності. /Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г.М.Падалки. Колективна монографія / під наук. ред. А.В.Козир. – Вид.друге, доповн. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – С. 357-366.

51.Зайцева А. В. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики : науково-теоретичний аналіз / А. В. Зайцева // Історія, теорія та практика сучасних гуманітарних наук : колективна монографія / (Л. В. Афанасьєва [та ін.]) ; за заг. ред. Т. В. Мартинюк, Н. В. Ігнатенко. – Мелітополь, 2016. – С. 254-265.

Методичні рекомендації та програма

52.Зайцева А.В. Формування самостійних творчих дій майбутнього педагога-музиканта в процесі інструментальної підготовки. Методичні рекомендації (для бакалаврів, магістрів, викладачів вищих навчальних закладів / А.В.Зайцева. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 36 с.

53.Зайцева А.В. Програма спецкурсу «Основи формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики» / А.В.Зайцева // К.: НПУ, 2017. – 20 с.

54.Зайцева А.В. Методичні рекомендації «Педагогічне керівництво процесом формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики» / А.В.Зайцева. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. – 83 с.

АНОТАЦІЇ

Зайцева А.В. Методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – «Теорія та методика музичного навчання». – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2017.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва. Художньо-комунікативна культура майбутнього вчителя музики розглядається у дослідженні, як інтегративна якість, що обумовлює його здатність до встановлення емоційно-психологічного контакту з учнем, перетворення художньо-навчальної взаємодії у

культуротворчий процес, визначає вектор його гуманістичної спрямованості на усвідомлення, переосмислення і корекцію власного суб'єктивного розвитку та реалізації у процесі спілкування з мистецтвом унікального особистісно-творчого потенціалу учня. Визначено структуру художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики, що включає мотиваційно-потребовий, пізнавально-компетентнісний, регулятивно-конативний, рефлексивно-оцінний та творчо-презентативний компоненти. Теоретичною основою дослідження виступає екзистенційно-рефлексивний підхід. Обґрунтовано методичну систему формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва, що ґрунтується на впровадженні провідних наукових підходів (культурологічного, синергетичного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, діалогічного, компетентнісного, аксіологічного, системного) і охоплює цільовий, теоретичний, змістовий, процесуально-методичний та оцінно-результативний складники. Експериментально підтверджено ефективність методичної системи формування художньо-комунікативної культури, доцільність її впровадження на практику підготовки майбутнього вчителя музики.

Ключові слова: майбутній вчитель музики, художньо-комунікативна культура, екзистенційно-рефлексивний підхід, експериментальна авторська модель методичної системи.

Зайцева А.В. Методическая система формирования художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыки. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.02 – «Теория и методика обучения музыке». – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2017.

В диссертации представлено теоретическое обоснование и предлагается новое решение проблемы формирования художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыкального искусства. Художественно-коммуникативная культура будущего учителя музыки рассматривается в исследовании как интегративное качество, которое обуславливает его способность к установлению эмоционально-психологического контакта с учеником, превращению художественно-педагогической деятельности в культуротворческий процесс, определяет вектор его гуманистической направленности на осознание, переосмысление и коррекцию собственного субъективного развития и реализации в процессе общения с искусством уникального личностно-творческого потенциала ученика.

Определена структура художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыки, включающая мотивационно-потребностный, познавательльно-компетентностный, регулятивно-конативный, рефлексивно-оценочный и творчески-презентативный компоненты. Теоретической основой исследования является экзистенциально-рефлексивный подход. Обоснованно методическую систему формирования художественно-коммуникативной культуры будущего учителя музыкального искусства, которая основывается на

внедрении ведущих научных подходов (культурологического, синергетического, личностно-ориентированного, деятельностного, диалогического, компетентного, аксиологического, системного) и охватывает целевой, теоретический, содержательный, процессуально-методический и оценочно-результативный компоненты. Результаты экспериментальной работы подтвердили эффективность методической системы формирования художественно-коммуникативной культуры, целесообразность ее применения в практике подготовки будущего учителя музыки.

Ключевые слова: будущий учитель музыки, художественно-коммуникативная культура, экзистенциально-рефлексивный подход, экспериментальная авторская модель методической системы.

Zaitseva A.V. Methodical system of forming artistic and communicative culture in a future music teacher – Manuscript.

Thesis for Ph.D. in pedagogics, specialty 13.00.02 – «Theory and Method of Teaching Music». National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. – Kyiv, 2017.

The thesis considers the issue of forming artistic and communicative culture in a future music teacher. Artistic and communicative culture of a future musical teacher is analyzed as an integrative quality, which reveals the ability to gain emotional and psychological contact with students, turning artistic and pedagogical activity into a culture creating process, determines humanistic direction to acknowledgement, rethinking and correction of self-subjective development and realization in process of communicating with art of unique personal creative potential of a student.

There was described the structure of artistic and communicative culture in future musical teacher, including motivational, necessital, cognitive, regulative, connotative, reflective, evaluative, creative and representative components.

The theoretical basis of forming artistic and communicative culture in a future music teacher is an existential and reflexive approach, developed in process of the research. It is a system of scientific and pedagogical settings to provide artistic and creative interaction between a teacher and student, based upon actualization, constructing and deepening of such relations in artistic dialogue space, where the bases of subjectness, mutual value, mutual respect and coworking are most fully realized. Existential and reflexive strategy of musical studies supposes backing upon valuable aspects of learning interaction, allows the teacher to concentrate not only on his own feelings, but also to 'include' personally valuable experience of a student into the process of artistic communication. Effectiveness of musical teaching in this context is reached through encouraging the student to recognize his own feelings on what is personally important to him in art, and also tolerant attitude to artistic feelings of «The Other».

The existential and reflexive approach caused the development of methodical system, which includes targeting, theoretical, content, processive, methodical and value resultative components.

Targeting component of the methodical system supposes the designation of aim and tasks of forming artistic and communicative culture in a future musical art teacher: forming of student's readiness to musical educational activity at school (aim) and development of ability to productively interact with students; forming of artistic thesaurus, managing methods of creating positive and creative atmosphere in musical educational process, actualization of humanistic directness of the personality (tasks).

Theoretical component of the methodical system is represented by such principles of forming artistic and communicative culture in a future musical teacher: providing possibilities for teachers and students to choose alternatively between artistic and communicative behavior strategies; achieving harmony in intellectual and emotional 'background' interaction; actualization of dialectical unity of ethical and esthetical bases in mastering the art by students; orientation to the value of «culture dialogue»; identities of laying aims in artistic and communicative actions of a teacher and student. These principles in interaction and interdependence make possible the systemic definition of pedagogical conditions, methods, means, ways and forms of organizing artistic and communicative students' activities in process of musical studies.

The content component of methodical system is oriented onto developing students' erudition in culturological basis of artistic and creative interaction of educational process subject; it includes: sources of forming contents (the Law of Ukraine On Higher Education, branch standards of higher education, culture creating context of artistic and learning space in higher educational institutions) and factors of constructing contents (development of special learning methodical equipment): special course «Basic forming artistic and communicative culture in future musical teacher», renewed work programs in students' pedagogical practice; author's project creative multimedia complex «Forming positive artistic and communicative image of future musical teacher».

Processual and methodical component of the proposed system includes definition of pedagogical conditions (activating future musical teachers' ability to show congruent behavior in process of interaction with the teacher; providing subjectness of pedagogue and student in process of communicating with art; systematic implement of situations «mutual feelings – acknowledgement» artistic and communicative actions «here and now»); direction of learning process onto establishing spiritual and creative contact between teacher and student in process of artistic communication; stimulating the communicative flexibility of students in constructive certain artistic and communicative tactics) and learning rating blocks of methodical equipment in forming artistic and communicative culture in future musical teacher. Motivational and stimulating block is aimed on activation in students the will to master artistic and communicative culture, the aim of adaptive and regulative one is to enrich artistic and communicative competencies in students, reflexive and analytical is oriented on engaging students to adequate self-estimation of the course and results of intersubjectal artistic and creative interaction, creative and actualizing block provides development of students' ability to make up their own strategies of artistic and creative interaction. Each of those blocks includes methods,

techniques, forms of cooperation with students («brain drain»-like discussions, media-presentations, artistic web-dialogue), and also elements of diagnosing and self-diagnosing the students (self-reports about passing pedagogical practices, test self-evaluation cards, individual digital portfolio etc.). There is provided a certain sequence of applying the defined module-rating blocks according to organizational and accomodational, learning and cumulative, corrective and conventional, project and presentation steps.

Evaluative and resultative component of methodical system creates basis for comparing and adjusting results of educational methodical equipment of artistic and communicative students' activities with tasks, formed in targeting component of the model. The results of experimental work proved the effectiveness and appropriateness of implementing this methodical system in practical training of a future musical art teacher.

Key words: future music teacher, artistic and communicative culture, existential and reflexive approach, the author's experimental model of methodical system.

**НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова**

100317794

Підписано до друку 02.01.2018 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 001
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.

